

Ἀπὸ τὸν διάχυτο νεοθρησκευτικὸ λόγον
στὸν ἐκκοσμικευμένο: ἡ ἐπανανοηματοδότηση
νεοθρησκευτικῶν γλωσσικῶν στοιχείων
στὸν σύγχρονο ἑλληνικὸ λόγον

Παναγιώτη Μαλαχία*

Ἡ ἐπίδραση τῶν Νέων Θρησκειῶν στὸν σύγχρονο πολιτισμό:
ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα

Στὴ δυτικὴ θρησκευτολογικὴ ἔρευνα, μὲ τὸν ὄρον *Νέες Θρησκείες* συνήθως ἐννοοῦνται ἐκεῖνες ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀναδύονται καὶ νὰ διαδίδονται στὸν δυτικὸ κόσμον ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1960 καὶ ἔπειτα¹. Οἱ Νέες Θρησκείες ἔχουν δύο βασικὲς πηγὲς προελεύσεως: ἡ πρώτη εἶναι οἱ παραδόσεις τῶν μεγάλων θρησκειῶν τοῦ κόσμου (Χριστιανισμοῦ, Ἰνδουισμοῦ κ.λπ.), τὶς ὁποῖες λιγώτερο ἢ περισσότερο ἐπανερμηνεύουν ἢ δευτέρη εἶναι ἓνα σύνολο ἀπὸ ὅψεις κυρίως τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, εἴτε μὴ θρησκευτικὲς (π.χ. ψυχολογία, μουσικὲς κουλτοῦρες), οἱ ὁποῖες ἀπολυτοποιοῦνται ὡς πρὸς τὴ σημασία τους γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἔτσι θρησκευτικοποιοῦνται, εἴτε θρησκευτικὲς (κυρίως οἱ προχριστιανικὲς

* Ὁ Παναγιώτης Μαλαχίας εἶναι ὑποφ. διδάκτωρ Θρησκευτολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Βλ. ἐνδεικτικὰ Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμια ἱστορίας τῶν θρησκειῶν*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα. Ἀθήνα 1994, σσ. 151, 153, 155· Δ. Ἴω. Μπεκρινδάκης, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα καὶ ἡ ἐπαναμάγευση τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ», *Θεολογία* 94, 1 (2023), σ. 166· J. G. Melton, “An introduction to new religions”, στό: J. R. Lewis (ed.), *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford University Press, Oxford 2004, σ. 19· J. Gordon Melton, “Forward”, στό: Chr. Partridge (ed.), J. G. Melton (For.), *Encyclopedia of New Religions: New Religious Movements, Sects and Alternative Spiritualities*, Lion Publishing, Oxford 2004, σσ. 10-11· Chr. Partridge, “Introduction”, στό: Chr. Partridge (ed.), J. G. Melton (For.), *Encyclopedia of New Religions*, ὁ.π., σσ. 14-5, 20-21.

ευρωπαϊκές θρησκείες και ο Δυτικός Έσωτερισμός)². Παρά τη μεγάλη ποικιλία τους και τον μεγάλο αριθμό τους, διαπιστώθηκε ότι φέρουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι αρκετά διαφορετικά από αυτά της παραδοσιακής δυτικής θρησκευτικότητας, όπως και από αυτά των πηγών προελεύσεώς τους. Στο σύνολό τους, αυτά τα χαρακτηριστικά αποκλήθηκαν Νέα Θρησκευτικότητα³.

Οι άπαρχές της θεωρίας της Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας (ή όποια, παρ' ότι διατυπώθηκε πολύ πρόσφατα, τουλάχιστον συστηματικά⁴, έχει ήδη μία σχεδόν τριακονταετή ιστορία)⁵, βρίσκονται στις παρατηρήσεις του εισηγητή της Στυλιανού Παπαλεξανδρόπουλου, ότι η πραγματική δυναμική της Νέας Θρησκευτικότητας δεν εκφράζεται μέσω των οργανωμένων φορέων της, των νεοθρησκευτικών δηλαδή κινήματων. Αντίθετα, αυτή εκφράζεται μέσω της παρείσφρυσης ποικίλης προελεύσεως (π.χ. ανατολικοθρησκευτικής, έσωτεριστικής) ιδεών, θεωριών και πρακτικών τους σε ένα πλήθος όψεων του σύγχρονου πολιτισμού (λογοτεχνία, κινηματογράφο, υγεία, κ.ά.), που δεν συνδέονται με το οργανωμένο θρησκευτικό φαινόμενο, και διαδίδονται

2. Πρόκειται για μία πολύ γενική ταξινόμηση που κάναμε βασιζόμενοι στην κατηγοριοποίησή τους από τους Μπεκριδάκη (ό.π., σσ. 166-171), Partridge (ό.π., σσ. 25 κ.έ.) και G. D. Chryssides, *Exploring New Religions*, Continuum, London 1999, 2001, σ. 120 κ.έ.

3. Μπεκριδάκης, ό.π., σσ. 175-192· Παπαλεξανδρόπουλος, ό.π., σσ. 147, 153 κ.έ.: G. Lynch, *The New Spirituality: An introduction to Progressive Belief in the Twenty-first Century*, I. B. Tauris, New York 2007.

4. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, «Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα...», ό.π., σσ. 11-22. Μία πρώτη αναφορά υπάρχει στο Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, «Νέα Θρησκευτικότητα και Έσχατολογία», στό: Π. Καλαϊτζίδης (έπιμ.), *Έκκλησία και Έσχατολογία*, έκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σ. 376. Η πιο πρόσφατη σχετική αναφορά του ίδιου βρίσκεται στό: «Μία πρόταση ταξινόμησης των Νέων Θρησκειών», στό: *Κύκλου μαρτυρία: Άφιερωματικός Τόμος προς τιμήν του Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλυφύρας, Ήγουμένου της Ίερᾶς, Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Κύκκου, κ.κ. Νικηφόρου για τα πενήντα χρόνια έκκλησιαστικῆς του διακονίας*, έκδ. Κέντρο Μελετών Ίερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 2019, σσ. 864-865. Άλλες, έξιςου πρόσφατες αναφορές εκτός από αυτές του σχετικού αφιερωματικού τόμου (βλ. τη μεθεπόμενη παραπομπή) έντοπίσαμε στό: Ί. Ξυδάκης, «Νεομυθολογία. Η μυθική όψη της “Νέας Θρησκευτικότητας”», *Σύναξη* 151 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2019), κυρίως σσ. 64-6 και ό ίδιος, «Μετανεωτερικότητα και Διάχυτη Θρησκευτικότητα», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 151-178 (κυρίως σ. 164 κ.έ.).

5. Μπεκριδάκης, ό.π., σ. 174.

σὲ μεγάλο μέρος τοῦ παγκόσμιου πληθυσμοῦ⁶. Ἰπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ὅτι δηλαδὴ τὰ νεοθρησκευτικὰ στοιχεῖα ἀπαντοῦν αὐτόνομα –δίχως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἀπαντοῦν καὶ σὲ ὀργανωμένα θρησκευτικὰ μορφώματα–, ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα μπορεῖ νὰ διακριθεῖ ὡς ἓνα ἰδιαίτερο φαινόμενο, ποὺ ἀποτελεῖ πλέον ἓνα μεγάλο μέρος τῆς λαϊκῆς θρησκείας⁷.

Κατὰ τὸν εἰσηγητὴ τῆς θεωρίας, τὰ τέσσερα βασικὰ κριτήρια ποὺ πρέπει νὰ πληροῦνται ὥστε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι κάποιος νεοθρησκευτικὸ στοιχεῖο ἀποτελεῖ μέρος τῆς Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας, εἶναι: α) ἡ αὐτονομία του, δηλαδὴ νὰ ἀπαντᾷ ἀνεξαρτήτως τῆς νεοθρησκευτικῆς πηγῆς προελεύσεώς του, β) ἡ μεγάλη διάδοσή του, γ) ἡ θεώρησή του ὡς δεδομένου καὶ δ) ἡ διατήρηση ἔστω ἑνὸς μικροῦ μέρους ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ χαρακτήρα του⁸. Χρησιμοποιώντας αὐτὰ τὰ κριτήρια, ἡ παροῦσα μελέτη ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ἐφαρμόσει στὸ γλωσσικὸ πεδίο ἔρευνας τὴν παραπάνω θεωρία, κατ’ ἀρχὰς δηλαδὴ νὰ ἐντοπίσει καὶ νὰ καταδείξει τὰ νεοθρησκευτικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουν παρεισφύσει στὸν σύγχρονο ἑλληνικὸ λόγο μὲ ἄλλο περιεχόμενο ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ τους καὶ κατόπιν νὰ τὸ προσδιορίσει, εἴτε ἀφορᾷ εἴτε ὄχι τὸ διάχυτο νεοθρησκευτικὸ φαινόμενο.

6. Παπαλεξανδρόπουλος, «Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὁ.π., σσ. 11-12, 14-21. Γιὰ τὶς διαφορὲς ὄψεις τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ στὶς ὁποῖες ἀπαντᾷ ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα γιὰ τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο βλ. P. Admirand, “Horror, Evil and Interreligious Dialogue: A theological analysis of *Gideon Falls* (First Story Arc: Issues 1-6)”, *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 23-49· Ἰω. Ευδάκης, «Ἱεροὶ χώροι στὸν κόσμον τῶν βιντεοπαιχνιδιών», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 51-83· Δ. Οὐλῆς, «Ἡ “διάχυση” τῆς θρησκείας στὸ κινηματογραφικὸ θέαμα: μίᾳ τυπολογία» *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 85-123· Ζ. Ἀγριμάκη, «Οἱ ὑπεράνθρωποι ἥρωες: ἀπὸ τὴν ρομαντικὴ λογοτεχνία στὴν “ἐπιστημονικὴ φαντασία”· νέοι “μεσσίες” σὲ μίᾳ ἐσχατολογία χωρὶς τέλος», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 125-161· Μπεκριδάκης, ὁ.π., σσ. 163-201· Λ. Ροδίτου, «Ἡ γιόγκα στὰ διαδικτυακὰ μέσα ἐνημέρωσης ὡς μίᾳ μορφῇ Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 203-231· Δ. Σούκης «Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα: τὸ σύμπαν ὡς ἀνώτερη δύναμη στὴν κοινωνία καὶ στὴν Πόπ Κουλτούρα», *Θεολογία* 92, 1 (2021), σσ. 233-245.

7. Παπαλεξανδρόπουλος, ὁ.π., σ. 12.

8. Ὅ.π., σσ. 12-13.

Ἡ ἐπίδραση τῆς θρησκευτικῆς γλώσσας στὴν κοσμική: τὸ παράδειγμα τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας

Γενικά, ὡς θρησκευτικὴ γλώσσα ὀρίζεται ἡ γλώσσα ἢ τὸ σύνολο τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴ σύνολη θρησκευτικὴ δραστηριότητα (λειτουργική, κηρυγματικὴ κ.λπ.) μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος⁹. Μέσα ἀπὸ πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν δυτικὸ κόσμον (π.χ. λατινικά, παλαιοσλαβονικά), ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ αὐτόν (π.χ. ἀρχαῖα ἑβραϊκά), ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι ὄχι μόνον ἡ θρησκευτικὴ γλώσσα διατηρεῖ μία σταθερώτερη μορφή ἀπὸ τὴν κοσμική, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι, ἀφ' ἑνὸς ἡ ἐπίδρασή της σὲ αὐτὴν εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνην τῆς κοσμικῆς στὴν ἴδια, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι διοχετεύει στὸν κοσμικὸ λόγο μία ποικιλία ὄρων, φράσεων κ.ο.κ., ποὺ ἔχουν καθιερωθεῖ καὶ χρησιμοποιοῦνται εὐρέως, τόσο κυριολεκτικῶς ὅσο καὶ μεταφορικῶς¹⁰. Ἐνας ἀπὸ τοὺς τρόπους γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς ἐπιρροῆς, εἶναι νὰ χρησιμοποιήσουμε ἓνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα πού, λόγω καὶ τοῦ εἰδικοῦ θέματος τοῦ ἄρθρου μας, θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα.

Ἐὰν κάποιος θελήσει νὰ διαπιστώσει πόσα στοιχεῖα τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου ἔχουν προέλευση ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, μᾶλλον θὰ ἐντυπωσιασθεῖ τόσο ἀπὸ τὴν ἔκταση τοῦ φαινομένου, ἢ ὅποια μάλιστα ἔχει πολλὰ ὄψεις, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ βάθος του. Κατ' ἀρχάς, αὐτὴ ἀφορᾷ ὅλη τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ἀφοῦ ὁ νεοελληνικὸς λόγος ἔχει ἀντλήσει στοιχεῖα ἀπὸ ὅλες τὶς πηγές της¹¹ (π.χ. ἀπὸ τὴν ὑμνολογία¹², τὰ λειτουργικὰ ἀναγνώσματα¹³, τὶς περιχοπὲς κειμένων ποὺ βρίσκονται σὲ

9. Br. P. Bennet, *Sacred Languages of the world: An introduction*. Wiley, Oxford 2017, σσ. 4-9.

10. J. A. Fishman, "A decalogue of basic perspectives for a Sociology of Language and Religion", στό: T. Omoniyi & J. Fishman, *Explorations in the Sociology of Language and Religion*, John Benjamin's Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2006, σσ. 15-16, 23.

11. Γ. Ἰω. Λουπάσης, *Επιδράσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φρασεολογίας στὴ νεοελληνικὴ γλώσσα*, ἐκδ. Σμίλη, Ἀθήνα 2003, σσ. 21-33.

12. Π.χ. «ἀνάστα ὁ Θεός» (Ψαλμ. 81, 8), «Κύριε ἐλέησον» (ἀντιφώνηση τῶν Χορῶν), «νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος» (ἤχος γ', Κανὼν ἀναστάσιμος Ὁρθρου, ὡδὴ α')· βλ. ὁ.π., σσ. 64, 154, 170-1 ἀντίστοιχα.

13. Π.χ. «ἐκ γενετῆς» (Ἰω. 9, 1), «ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ» (Α' Κορινθ. 15, 51-52), «συντέλεια

εικόνες¹⁴) και παρόμοια· ἀφορᾶ ὅλες τὶς κατηγορίες προϊόντων τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου (παροιμίες, γνωμικά, δημώδη ποιήματα, αἰνίγματα, ἐπωδοὺς, ξόρκια κ.ἄ.), ἀφοῦ σὲ ὅλες ἀπαντοῦν τέτοια στοιχεῖα¹⁵. Ἐπίσης, ἡ ἔκταση τοῦ φαινομένου ἀφορᾶ μεγάλο ἀριθμὸ τέτοιων στοιχείων ποὺ ἀπαντοῦν σὲ καθεμία ἀπὸ αὐτὲς τὶς κατηγορίες¹⁶, μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ καθημερινοῦ νεοελληνικοῦ λόγου νὰ εἶναι χαρακτηριστικό, ἀφοῦ σὲ αὐτὸν ἀπαντοῦν ἄνω τῶν 550 διαδεδομένες λέξεις, φράσεις καὶ ὀνόματα ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως¹⁷. Ἐνα ἄλλο σημεῖο ὅπου φαίνεται ἡ ἔκταση τῆς ἐπιρροῆς τοῦ θρησκευτικοῦ στὸν νεοελληνικὸ κοσμικὸ λόγο εἶναι στὸ ὅτι τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀντλοῦνται ἀπὸ αὐτὸν ἀφοροῦν ὅλο τὸ πεδίο τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων καὶ καταστάσεων¹⁸. Ἐνα ἐπιπλέον τέτοιο σημεῖο εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ στοιχεῖα χρησιμοποιοῦνται μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο, ἥτοι εἴτε διατηρώντας τὸ θρησκευτικὸ νόημά τους¹⁹ εἴτε χάνοντάς το (ἄρα ἐκκοσμικευμένα/μεταφορικά)²⁰. Τέλος, ἡ ἔκταση τῆς ἐπιρροῆς ἀφορᾶ τὴν καθολικὴν χρῆση τους ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ στὸ σύνολό του²¹. Ὅμως καὶ τὸ θέμα τοῦ βάρους ποὺ ἔχει ἡ ἐπίδραση τῆς θρησκευτικῆς στῆν κοσμικῆ γλῶσσα εἶναι ἐπίσης πολυδιάστατο. Χρονικὰ αὐτὸ συνίσταται στὴ μακρότατη διάρκεια τοῦ φαινομένου, ποὺ ἐκτείνεται σὲ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας²². Ἀπὸ

τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28, 20)· βλ. ὁ.π., σσ. 109, 116, 209 ἀντίστοιχα.

14. Π.χ. στὴν περίπτωση μιᾶς τοιχογραφίας τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἱ. Μ. Βαρλαάμ Μετεώρων, ὅπου ἀναγράφεται ἡ φρ. «θρηνώ καὶ οὐδύρομαι»· ὁ.π., σ. 27.

15. Ὁ.π., σσ. 21, 26, 29, 36, 40.

16. Ὁ.π.

17. Ὁ.π., σ. 53 κ.έ.

18. Ὁ.π.

19. «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ἰω. 15, 17), «ὁργὴ τοῦ Θεοῦ» (Ἐφεσ. 5, 6 καὶ Κολασ. 3,6)· ὁ.π., σσ. 53, 178 ἀντίστοιχα.

20. Π.χ. ἡ φράση «γῆς Μαδιάμ» (Ἄβακ. 3, 7 κ.ἄ.), ἡ ὁποία λέγεται ὅταν ἔχει ἐπέλθει ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή. Ἐπίσης, ἡ φράση «ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ἀκολουθία Ἁγιασμοῦ καὶ Βαπτίσματος), ἡ ὁποία λέγεται καὶ μὲ εἰρωνικὴ διάθεση ὅταν κάποιος δὲν μπορεῖ νὰ ἀντεπεξέλθει στὶς περιστάσεις χρησιμοποιοῦντας μόνο τὶς δικές του πνευματικὲς δυνάμεις. Ἀκόμη, τὸ ὄνομα «Μαθουσάλας» (Γεν. 5, 27), τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς χαρακτηρισμὸς ἀνθρώπου ιδιαίτερα μεγάλῆς ἡλικίας· ὁ.π., σσ. 91, 124 καὶ 240 ἀντίστοιχα.

21. Ὁ.π., σσ. 24-25, 34-35, 41-43.

22. Ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει ἀφ' ἑνὸς ὅτι ὑπάρχει ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἀρχαιοελληνικὰ ἢ μεταγενέστερα γλωσσικὰ στερεότυπα (π.χ. «δοῦναι καὶ λαβεῖν», «βίος ἀβιώτος»,

μία άλλη άποψη, συνίσταται στο ότι αυτά τα στοιχεία έχουν καταστεί σύμφυτα με τον νεοελληνικό καθημερινό λόγο²³. Τέλος, το βάθος της επίδρασης φαίνεται στο ότι σε πολλές περιπτώσεις ή επίγνωση της θρησκευτικής καταγωγής τους έχει απωλεσθεί²⁴.

Όμως, εάν όλα αυτά θεωρηθούν από λίγο έως πολύ αναμενόμενα, έφ' όσον ληφθούν υπ' όψιν και οι ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε ο νεοελληνικός πολιτισμός και ο λόγος του (όπως ή θέση και ο ρόλος της Όρθοδοξίας στην Άνατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και κατόπιν στον υπό Όθωμανική κατοχή έλλαδικό χῶρο)²⁵, δέν φαίνεται να ισχύει τὸ ἴδιο και για τὴν επίδραση τοῦ νεοθρησκευτικοῦ στον σύγχρονο, καθημερινό λόγο τῶν Ἑλλήνων, ή οποία έχει καταστεί, ὅπως θά δοῦμε, σίγουρα ὄχι ἐξ ἴσου, πλὴν ὅμως ἰδιαιτέρως ἀξιόλογη.

Ἡ επίδραση τοῦ νεοθρησκευτικοῦ στον σύγχρονο λόγο:
τὸ ἱστορικό και ή μεθοδολογία τῆς ἔρευνας

Με βάση τὰ ὅσα διαπιστώσαμε ἕως τώρα, πρόκειται για ἕνα φαινόμενο ποῦ δέν έχει μελετηθεῖ στη διεθνή θρησκευτολογική ἀρθρογραφία, παρ' ὅτι έχει γίνει ἐδῶ και ἀρκετὰ χρόνια ἀντικείμενο παρατήρησης – ἔστω με τὴ μορφή ἀπλῆς ἀναφορᾶς, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐκκοσμιευμένη μορφή του²⁶. Γενικά, δέν φαίνεται να ἔχουν ἀναπτυχθεῖ γλωσσολογικοῦ ἐνδιαφέροντος ἔρευνες ἀπὸ νεοθρησκευτολόγους. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν – ἔστω λίγες– γλωσσολογικὲς μελέτες για νέες θρησκείες, ποῦ ὅμως, ἀφ' ἑνὸς ἀσχολοῦνται με ἄλλα θέματα ἀπὸ αὐτὸ ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἐμφανῆς ή ἄγνοια τῶν συντακτῶν τους για τὸ θρησκευτολογικό

«Ἐν και τὸ αὐτόν», «ἐφ' ὅρου ζωῆς»), ποῦ ἐντάχθηκαν στην ἐκκλησιαστική γλῶσσα και ἔτσι ὄχι ἀπλῶς διασώθηκαν ἀλλὰ και διαδόθηκαν στον δημῶδη λόγο, και ἀφ' ἑτέρου ὅτι ή δημιουργία παροιμιακῶν λόγων εἶναι πανάρχαια ἑλληνική συνήθεια (Βλ. ὁ.π., σσ. 21-3, 26-7).

23. Ὁ.π., σσ. 21-3, 38-9 κ.ά.

24. Ὁ.π., σσ. 23, 33, 38-9.

25. Ὁ.π., σ. 26.

26. W. S. Bainbridge, "New Religious Movements", στὸ: J. F. A. Sawyer, J. M. Y. Simpson (eds.), *Concise encyclopedia of language and religion*, Pergamon, Elsevier, Oxford 2001, σ. 81.

πλαίσιο στο οποίο τὰ ἀντικείμενα τῶν ἐρευνῶν τους πρέπει ἐπίσης νὰ ἐνταχθοῦν, ἐκτὸς δηλαδὴ τοῦ γλωσσολογικοῦ, ὥστε αὐτὰ νὰ ἰδωθοῦν ἄρτια²⁷. Βέβαια, ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι νεοθρησκευτικοὶ ὅροι κυρίως ἀνατολικῆς προελεύσεως ἔχουν κατακλύσει τὸν δυτικὸ κόσμο²⁸ καὶ ὅτι πολλὲς ἀπὸ τίς ἰδέες, τίς θεωρίες καὶ τίς πρακτικὲς ποὺ ἐκφράζουν τοποθετοῦνται σὲ διαφοροτικό (θρησκευτικὸ καὶ μὴ) περιβάλλον ἀπὸ τὸ οἰκεῖο τους²⁹. Πρόκειται ὅμως γιὰ ἀπλὲς παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὸ θέμα μας κι ὄχι ἄμεσα σχετιζόμενες μὲ αὐτό. Ἐπίσης, οἱ μεταφορικὲς σημασίες ὀρισμένων ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὅρους ἔχουν ἤδη καταγραφεῖ ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε στὸ πλαίσιο μιᾶς συστηματικῆς (γλωσσολογικῆς) μελέτης τοῦ φαινομένου, παρὰ μόνο γιὰ νὰ καταγραφοῦν λεξικολογικά (σὲ ἀγγλικά, γαλλικὰ λεξικά κ.λπ.)³⁰. Πάντως, μία ἀξιοσημεῖωτη γενικὴ διαπίστωση, ἔστω κι ἂν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ νεοθρησκευτικὴ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐθνογλωσσολογικὴ ἔρευνα (π.χ. μὲ ἀφορμὴ τὴ μεταφορὰ ἐθνικῶν πληθυσμιακῶν ὁμάδων σὲ ξένα περιβάλλοντα) εἶναι ὅτι: «...ὅταν μία θρησκεία μετακινεῖται καὶ ἀνακαλύπτει ἕναν πληθυσμὸ ἕως τότε ἄγνωστο σ' αὐτήν, ὅλο τὸ κοινωνιογλωσσικὸ ρεπερτόριο (δηλαδὴ, πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὴ θρησκεία καθ' αὐτήν) μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐπηρεαστεῖ καὶ νὰ ἀλλοιωθεῖ»³¹.

Ἡ Νέα Θρησκευτικότητα, παρ' ὅτι ἔχει ἀσύγκριτα μικρότερη διάρκεια παρουσίας στὴ χώρα μας ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση –οὐσιαστικά, καὶ ὅπως θὰ καταδείξουμε, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '70–, ἐν τούτοις ἔχει ἐπιτύχει μέσα σὲ λίγες δεκαετίες νὰ καταστεῖ ἕνας ἀξιοσημεῖωτος παράγοντας διαμόρφωσης τοῦ σύγχρονου λόγου μας. Ἦδη, προκειμένου νὰ περιγραφοῦν οἱ ἑκατοντάδες ὁμάδες, ὁργανώσεις, ἰδέες, θεωρίες καὶ πρακτικὲς νεοθρησκευτικῆς προελεύσεως ποὺ ἀπαντοῦν στὴν Ἑλλάδα³²,

27. Gr. Meyjes, “Language and world order in Bahá’i perspective: A new paradigm revealed”, σσ. 26-41 καὶ Annabelle Mooney, “Maligned and misunderstood: Marginal movements and UK law”, σσ. 291-305, στό: Omoniyi-Fishman, ὁ.π. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι καὶ στίς δύο περιπτώσεις ὁ πλέον κοινῶς ἀποδεκτὸς τεχνικὸς ὅρος «Νέες Θρησκείες» εἶναι ἀνύπαρκτος.

28. Bennet, ὁ.π., σσ. vi-ii, 17-8, 35, 39, 162, 186.

29. Ὁ.π. καὶ ἐπίσης στίς σσ. ix-x, 105-6, 112-3.

30. Βλ. τίς σχετικὲς παρατηρήσεις στὸ ἐν λόγω θέμα.

31. Fishman, ὁ.π., σ. 19.

32. Μπεκριδάκης, ὁ.π., σ. 172· Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν Αἱρέσεων, «Ὅμαδες

έχει δημιουργηθεί μία μεγάλη ποικιλία από όρους, φράσεις κ.ο.κ. με διάφορες μορφές (π.χ. ως γλωσσικά δάνεια³³, ως μεταφράσεις,³⁴ ως μεικτοί τύποι³⁵) και με διάφορους τρόπους χρήσεών τους.

Ο έντοπισμός αυτών των πολλαπλῶς χρησιμοποιούμενων γλωσσικών στοιχείων έγινε κατ' ἀρχάς μέσω τῆς καθημερινῆς παρατήρησής τους στὸν προφορικὸ λόγο. Ἐπίσης, έγινε μέσω τῶν παρατηρήσεων τρίτων, καταγεγραμμένων ἢ μὴ. Ἡ τεκμηρίωση αὐτοῦ τοῦ ὕλικου έγινε με δύο τρόπους: Ὁ πρῶτος ἀφορᾷ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἠ ἐπανανοηματοδότησή τους εἶχε ἤδη έντοπισθεῖ ἀπὸ τοὺς γλωσσολόγους, συνεπῶς δὲν χρειάστηκε νὰ χρησιμοποιήσουμε πηγαῖο ὕλικὸ γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῶν θέσεών μας. Ὁ δεύτερος τρόπος ἀφορᾷ ὅσα οἱ μεταφορικὲς σημασίες τους δὲν ἔχουν ἐπισημανθεῖ, ὁπότε καταφύγαμε στὴ χρήση πηγαίου (διαδικτυακοῦ) ὕλικου. Σημειωτέον ὅτι ἡ μελέτη μας³⁶ βασίσθηκε

ἀσυμβίβαστες μετὴν Ὁρθόδοξο πίστη: Ἐξωχριστιανικὲς καὶ παραθρησκευτικὲς ὁμάδες», στὸ: Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὸν ἐπίσημο ιστότοπο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: https://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/heresies/omades_outchrist.html, 10/9/2023.

33. Π.χ. «γιόγκα», στὸ Χρ. Χααραλαμπάκης (ἐπιμ.), *Χρηστικὸ Λεξικὸ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (<https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php>, 19/11/2023). Ἄλλα, δυτικῆς προελεύσεως, διατηροῦνται καὶ ὑποκαθιστοῦν τὴν ἐλληνικὴ μετάφρασή τους, ἔστω κι ἂν αὐτὴ ἀποδίδει πιστὰ τὸ περιεχόμενό τους, προφανῶς ἐπειδὴ δὲν κρίνεται ἰδιαίτερα χρηστικὴ (π.χ. ἡ λέξη «μέντιουμ», ἀντὶ τοῦ ἐλληνικοῦ «διάμεσο»). Ὁ ἴδιος, «μέντιουμ», ὁ.π., 19/9/2023.

34. Π.χ. τὸ κίνημα τοῦ «Ὑπερβατικοῦ Διαλογισμοῦ» (“Transcendental Meditation”).

35. Ὡς μεικτοὺς τύπους ἐννοοῦμε εἴτε τὴν παράθεση ἐλληνικῶν καὶ ξένων λέξεων συγχρόνως, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς «Παγκόσμιας Ὁργάνωσης γιὰ τὴν Συνειδητοποίηση τοῦ Κρίσνα» (“International Society for Krishna Consciousness”), εἴτε τὴ μορφή μερικῶς ἐξελληνισμένων λέξεων, συνήθως ὡς πρὸς τὴν κατάληξή τους (π.χ. οἱ λαϊκοὶ γλωσσικοὶ τύποι «Γιαχωβάς», «Γιαχωβοῦ», «Γιαχωβάδες»· βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας*, ἐκδ. Κέντρο Λεξικολογίας I.K.E., Ἀθήνα 2019, «Ἰεχωβάς», σσ. 895-6).

36. Ἡ παρούσα μελέτη μας διαρθρώνεται ὡς ἑξῆς: ἀρχικὰ παραθέσαμε τὴν ἔννοια τῆς Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας, ὅπως αὐτὴ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν εισηγητὴ τῆς, ἔπειτα ἀναφερθήκαμε στὴν ἐπίδραση τῆς θρησκευτικῆς στὴ μὴ θρησκευτικὴ γλώσσα, τόσο σὲ γενικὸ ἐπίπεδο ὅσο καὶ σὲ εἰδικώτερο, ἦτοι στὸν ἐλληνικὸ δημῶδη λόγο, καὶ κατόπιν ἀναφερθήκαμε σὲ ὅσα συναφῆ στοιχεῖα μετὸ θέμα μας έντοπίσαμε στὴ διεθνή βιβλιογραφία. Ἀναπτύσσουμε τὴ μεθοδολογία μας ὥστε ἐν συνεχείᾳ νὰ εἰσαχθοῦμε στὸ κυρίως θέμα τοῦ ἄρθρου μας, ποὺ χωρίζεται σὲ τέσσερα μέρη: στὸ πρῶτο, ποὺ ἀφορᾷ ὅρους καὶ φράσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς θρησκείες, θὰ παραθέσουμε μία εἰσαγωγικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴ διάδοση τῆς ἀνατολικῆς θρησκευτικότητας

στην καταγραφή τῶν σχετικῶν ὄρων καὶ φράσεων κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία.

Λόγω τῆς ἔλλειψης ἐπαρκῶν ἐρευνῶν θρησκευολογικοῦ τύπου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοχὴ τοῦ νεοθρησκευτικοῦ φαινομένου, χρησιμοποίησαμε, θεωρώντας τὴν ὡς ἀρκετὰ ἀξιόπιστο ἱστορικὸ τεκμήριο, τὴ σχετικὰ ἐκτεταμένη θεολογικὴ βιβλιογραφία ποὺ ὑπάρχει, παρ' ὅτι ἔχει διαφορετικὴ σκοποθεσία ἀπὸ τὴ θρησκευολογική. Ἐπίσης πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ ἴδια ἀπουσία δημοσιευμένων μελετῶν, μᾶς ἀνάγκασε νὰ χρησιμοποιήσουμε κι ἄλλα μὴ νεοθρησκευολογικὰ μελετήματα, ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ ἱστορικῆς, θεολογικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀπόψεως στὶς παραδοσιακὲς μορφές τῆς ἀνατολικῆς θρησκευτικότητος, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐξυπηρετοῦν τὸν σκοπὸ μας, τὴ γενικὴ δηλαδὴ παρουσίαση ὀρισμένων ἀνατολικῶν νεοθρησκευτικῶν ἰδεῶν, θεωριῶν ἢ ἐννοιῶν, καθὼς σὲ γενικὲς γραμμὲς αὐτὲς ταυτίζονται μὲ τὶς παραδοσιακὲς.

Τέλος, κάτι ἀκόμη ποὺ πρέπει νὰ σημειωθεῖ εἶναι ὅτι ἡ παρουσίαση τῶν ἐπανανοηματοδοτημένων νεοθρησκευτικῶν γλωσσικῶν στοιχείων παράλληλα μὲ τὴν προέλευση καὶ τὴν πραγματικὴ σημασία τους δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο τῶν νέων θρησκευτῶν –ἢ ἀκριβέστερα ἢ ἀπήχησή τους– συνδέεται αἰτιωδῶς μὲ τὴν καθιέρωση αὐτῶν τῶν (ἐπανανοηματοδοτημένων) στοιχείων στὸν ἑλληνικὸ λόγον. Τυπικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ γιόγκα, ποὺ ἐνῶ οἱ παραδοσιακοὶ φορεῖς τῆς, οἱ ἀνατολικὲς θρησκείες, δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζουν στὴ χώρα μας ἰδιαίτερη ἀνθήση τὰ τελευταῖα χρόνια, ἐν τούτοις αὐτὴ ἔχει διαδοθεῖ εὐρύτατα ὡς μέθοδος γυμναστικῆς, μέσῳ σχετικῶν φορέων,

στὴ Δύση καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ κατόπιν θὰ ἐξετάσουμε τοὺς ὄρους αὐτοὺς καὶ τὶς σχετικὲς φράσεις· στὸ ἐπόμενο, ποὺ ἀφορᾷ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Δυτικὸ Ἑσωτερισμὸ, ἀρχικὰ θὰ δώσουμε ἓναν ὀρισμὸ καὶ κατόπιν θὰ τὰ παρουσιάσουμε, παράλληλα μὲ τὴ νεοθρησκευτικὴ μορφή τους καὶ ὅπου χρειάζεται θὰ ἀναφερθοῦμε ἐπιγραμματικὰ στὴν ἑλληνικὴ παρουσία τους· στὸ τρίτο μέρος θὰ ἀναφερθοῦμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ ὅσα γλωσσικὰ στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ διάφορες ἄλλες νέες θρησκείες ποὺ γενικὰ δὲν ἀνήκουν στὶς προηγούμενες κατηγορίες καὶ στὸ τέταρτο θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ὀρισμένα γενικὰ νεοθρησκευτικὰ χαρακτηριστικά, οἱ ὅροι τῶν ὁποίων ἔχουν ἀποκτήσει ἄλλη σημασία στὸν ἑλληνικὸ λόγον. Στὸ τέλος τῆς μελέτης μας παραθέτουμε τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρευνᾶς μας, δηλαδὴ τὸ πῶς ταξινομοῦνται ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου οἱ σημασίες ποὺ ἀπέκτησαν οἱ νεοθρησκευτικὲς ἔννοιες, οἱ ἰδέες, οἱ θεωρίες καὶ οἱ πρακτικὲς στὸν σύγχρονον ἑλληνικὸ λόγον.

κυρίως μὴ θρησκευτικοῦ χαρακτήρα³⁷. Ὅμως ἡ προσπάθεια ἀνεύρεσης τῶν ἄμεσων, τῶν πρὸ πρόσφατων δηλαδή πηγῶν τῆς Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας, ἀποτελεῖ ἓνα θέμα ἔρευνας ποὺ ἐκτείνεται πολὺ πέραν τοῦ ἐνδὸς ἄρθρου. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀναφορές μας περιορίζονται στὴ στοιχειώδη παρουσίαση τῆς ἱστορίας τῶν πρώτων καὶ κύριων φορέων αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, θεωριῶν καὶ πρακτικῶν στὴν Ἑλλάδα ἕως καὶ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '90, χάρις στοὺς ὁποίους τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ ἤλθε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ σχετικὰ εὐρεία ἐπαφὴ μαζί τους, ἔστω κι ἂν μεσολάβησαν ἀρκετοὶ καὶ διαφορετικοὶ μεταξὺ τους ἐνδιάμεσοι σταθμοὶ στὴν πορεία πρὸς τὴ διάδοσή τους.

Στὸ τέλος τῆς μελέτης μας παραθέτουμε τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς μας, δηλαδή τὸ πῶς ταξινομοῦνται ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου οἱ σημασίες ποὺ ἀπέκτησαν οἱ νεοθρησκευτικὲς ἔννοιες, οἱ ἰδέες, οἱ θεωρίες καὶ οἱ πρακτικὲς στὸν σύγχρονο ἐλληνικὸ λόγο, καὶ στὸν ἐπίλογο καταθέτουμε μία μαρτυρία γιὰ τὴ διαχρονικὴ καὶ διατοπικὴ –ὅπως φαίνεται– ιδιότητα τῆς Νέας Θρησκευτικότητας νὰ διαχέεται καὶ νὰ ἀποκτᾶ ἄλλες μορφές στὸν δημῶδη καὶ μάλιστα στὸν τοπικὸ ἰδιωματικὸ λόγο, ποὺ διατηροῦνται μέχρι καὶ σήμερα.

Νεοθρησκευτικὰ στοιχεῖα στὸν σύγχρονο ἐλληνικὸ λόγο καὶ ἡ ἐπανανοηματοδότησή τους

1. Ὅροι καὶ φράσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς θρησκείες
 Στὸ πλαίσιο τῶν νεοθρησκευτικῶν κινημάτων, ὡς ἀνατολικὲς θρησκείες ἀποκαλοῦνται αὐτὲς ποὺ ἔχουν προέλευση ἀπὸ τὶς χῶρες τῆς Μέσης καὶ Ἄπω Ἀνατολῆς (Κίνα, Ἰνδία, Ἰαπωνία κ.λπ.) καὶ οἱ ὁποῖες ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται καὶ νὰ διαδίδονται στὴ Δύση στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., κυρίως ὅμως μετὰ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου³⁸. Οἱ ἀνατολικὲς θρησκείες θεωρήθηκαν –καὶ ἦταν– νέες, ὄχι μόνο γιὰτὶ ἀποτελέσαν πραγματικὰ κάτι νέο γιὰ τὴν ἀποκλειστικὰ χριστιανικὴ ἕως τότε θρησκευτικὴ ζωὴ

37. Ροδίτου, ὅ.π.

38. C. Campbell, *The easternization of the West. A thematic account of cultural change in the modern era*, Routledge-Taylor and Francis Group, London and New York ²2016 (=2007), κυρίως σσ. 24-29 (ἤλεκτρο. ἔκδοση).

τῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ γιατί, προκειμένου νὰ γίνουν ἀντιληπτές οἱ ιδέες καὶ οἱ πρακτικές τους ἀπὸ τὸ δυτικὸ κοινό, συχνὰ τροποποιήθηκαν, καὶ πῶς συγκεκριμένα «δυτικοποιήθηκαν», τόσο ὡς πρὸς τὴ μορφή ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποτελέσουν ὄντως νέες μορφές τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων ἀπὸ τὰ ὁποῖα προήλθαν³⁹. Στὰ παραπάνω σημαντικὸ ρόλο διαδραμάτισε κατ' ἀρχὰς ἡ Θεοσοφικὴ Ἑταιρεία (ἴδρ. 1875, Η.Π.Α.), ἓνα δυτικὸ συγκρητιστικὸ κίνημα, πὺν ἔχοντας ὡς γνωστότερο καὶ κύριο ἐκπρόσωπό του τὴ Ρωσίδα Ἑλενα Π. Μπλαβάτσου εἰσήγαγε στὸ δυτικὸ κοινὸ θεμελιώδη στοιχεῖα τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν (π.χ. τὴν πρακτικὴ τῆς γιόγκα, τὴ θεωρία τοῦ κάρμα)⁴⁰. Ὅμως, ἡ ἐξάπλωσή τους εἶχε ὡς ἀφετηρία –κυρίως γιὰ τὴ Η.Π.Α.– τὴ σύγκληση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Θρησκειῶν στὸ Σικάγο (1883), ὅπου συμμετεῖχαν πολλοὶ ἐκπρόσωποί τους, μὲ γνωστότερο καὶ μᾶλλον σημαντικώτερο τὸν Ἰνδὸ Σβάμι Βιβεκανάντα, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Κοινωνίας τῆς Βεδάντα. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἓνα ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνατολικὴ θρησκευτικὴτητα (κυρίως τὴν Ἰνδική), τὴν ὁποία τροφοδότησαν τόσο Ἀσιαῖτες ἐκπρόσωποί της, μὲ πῶς γνωστὸ τὸν ἰδρυτὴ τῆς Ἀδελφότητος τῆς Αὐτοσυνειδησίας κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1920 Παραμχάνσα Γιογκανάντα, ὅσο καὶ Δυτικοὶ πὺν εἶχαν ἀρχίσει νὰ τὴν υἱοθετοῦν (π.χ. Ἄλντους Χάξλεϋ)⁴¹. Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσιατικὴ ἱεραποστολικὴ δράση κορυφώθηκαν στὴς δεκαετίες τοῦ '60 καὶ τοῦ '70 πλέον σὲ ὅλο τὸν δυτικὸ κόσμον καὶ μέσῳ τῶν σημαντικωτέρων θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ τῶν διαφόρων σχολῶν τους. Ἔτσι γνώρισαν ἰδιαίτερη διάδοση βουδιστικὲς παραδόσεις (κυρίως θιβητανικὲς καὶ ἰαπωνικὲς, ὅπως τὸ Ζέν), Ἰνδουιστικὲς (π.χ. ὁ Ὑπερβατικὸς Διαλογισμὸς), συγκρητιστικὲς (π.χ. ἡ ἰαπωνικὴ Σόκκα Γκακκάι, τὸ κίνημα τοῦ Ἰνδοῦ Σρι Ραζνὶς ἢ Ὅσσο), μαντικὲς πρακτικὲς (π.χ. τὸ κινεζικὸ φένγκ σουί), θεραπευτικὲς πρακτικὲς (π.χ. τὸ ἰαπωνικὸ τάι τσί), τεχνικὲς αὐτοβελτίωσης (π.χ. πολεμικὲς τέχνες, γιόγκα) κ.ἄ. Σὲ αὐτὸ συνέβαλαν κατ' ἀρχὰς πολλοὶ Ἀσιαῖτες ἱεραπόστολοι, ὅπως ὁ Ἰάπωνας Νταϊσέτζου Σουζούκι πὺν ἔκανε γνωστὸ τὸ Ζέν, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ὑπερβατικοῦ Διαλογισμοῦ Μαχαρίσι

39. Ὁ.π., σσ. 28, 41-43.

40. K. Tingay, "The Theosophical Society", στί: Partridge, ὁ.π., σσ. 321-322.

41. Campbell, ὁ.π., σ. 24.

Μαχές, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Παγκόσμιας Ὁργάνωσης γιὰ τὴ συνειδητοποίηση τοῦ Κρίσινα (ἢ ἀπλούστερα τῆς ὀργάνωσης τῶν Χάρε Κρίσινα) Σβάμι Πραμπουπάντα, ὁ Θιβητιανὸς Τσόνγκουαμ Τρούνγκπα κ.ἄ., ἀλλὰ καὶ ὀρισμένες ἐμβληματικὲς προσωπικότητες τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν μὲ τεράστια ἀπήχηση σὲ ὅλο τὸν κόσμο, ὅπως ὁ Μαχάτμα Γκάντι καὶ ὁ Δαλάι Λάμα. Ἐπίσης, σημαντικὰ προσέφεραν πολλοὶ Δυτικοὶ ποῦ ἀσπασθήκαν αὐτὰ τὰ πιστεύω, εἴτε ἐπειδὴ ἦταν ἤδη γνωστοὶ στὸ δυτικὸ εὐρὸ κοινὸ (ὅπως ὁ ἠθοποιὸς Ρίτσαρντ Γκῆρ καὶ τὰ μέλη τοῦ βρετανικοῦ μουσικοῦ συγκροτήματος Μπήτλς), εἴτε ἐπειδὴ ἔγιναν γνωστοὶ μέσῳ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης τους (ὅπως ὁ Δανὸς Ὁλε Νυντάλ καὶ ὁ Ἀμερικανὸς Ἄλλαν Οὐάτς)⁴².

Στὴν Ἑλλάδα, παρ' ὅτι ἡ Θεοσοφικὴ Ἐταιρεία εἶχε ἤδη ἰδρυθεῖ καὶ εἶχε ἀναπτύξει δραστηριότητα (ὀμιλίες, ἐκδόσεις κ.λπ.) ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1920⁴³, οἱ ἀνατολικὲς θρησκείες ἔγιναν εὐρέως γνωστὲς μέσῳ διάφορων ἰνδουιστικῶν καὶ βουδιστικῶν (θιβητανικῶν καὶ Ζέν) παραδόσεων γενικὰ ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ '70, κυρίως ὁμως τὴν ἐπομένη. Γενικά, οἱ ιδέες καὶ οἱ πρακτικὲς τους διαδόθηκαν μὲ τὴν ἔκδοση σχετικῶν ἐντύπων (περιοδικῶν, βιβλίων κ.λπ.), τὴν ἴδρυση κέντρων διδασκαλίας (σχολῶν γιόγκα, εὐκτηρίων οἴκων κ.ἄ.) καὶ τὴ διοργάνωση δημοσίων διαλέξεων, ἡμερίδων κ.λπ. κυρίως στὰ ἀστικὰ κέντρα⁴⁴. Σημαντικὸ ρόλο στὴ διάδοση τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν διαδραμάτισαν οἱ ἐπισκέψεις σημαντικῶν ἐκπροσώπων τους, ὅπως τοῦ Μαχαρίσι Μαχές

42. Ὁ.π., σσ. 23-45. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς γενικὲς ιδέες, θεωρίες καὶ πρακτικὲς ἀνατολικῆς προλεύσεως ποῦ ἔχουν σήμερα ἐπικρατήσει στὸν δυτικὸν κόσμον βλ. ὁ.π., σσ. 76-126.

43. π. Ἄντ. Ἀλεβιζόπουλος, *Γκουρουϊσμός, Ἀποκρυφισμός, Νέα Ἐποχὴ*, ἐκδ. Διάλογος, Ἀθήνα 1993, σ. 93.

44. Ὁ.π., σσ. 12 κ.έ., 168-184· ὁ ἴδιος, *Μετενσάρκωση ἢ Ἀνάσταση; Ὁρθόδοξη θεώρηση τοῦ κακοῦ*, ἐκδ. Διάλογος, Ἀθήνα 1995, σσ. 9-21, 29-30, 33, 40-41, 70, 89-90, 103-104, 120-126· ὁ ἴδιος, *Διαλογισμὸς ἢ προσευχὴ; Ὁρθόδοξη Θεώρηση*, ἐκδ. Διάλογος, Ἀθήνα 1997, σσ. 55-67, 77-83, 86-90, 96, 110 κ.έ. 153-185, 206-210, 216, 218-222, 225-229, 236-237, 244-147· ὁ ἴδιος, *Βουδιστικὲς αἱρέσεις στὸ φῶς τῆς Ὁρθοδοξίας*, ἐπιμ. μοναχὸς Ἀρσένιος Βλιαγκόφτης, ἐκδ. Παρακαταθήκη, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 28-29, 34-35, 46-60. Μάλιστα, γιὰ νὰ καταδείξει τὴ μεγάλη διάδοση τῶν ἀνατολικῶν θρησκευτικῶν ιδεῶν, ὁ σ. παραθέτει τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς στατιστικῆς ἔρευνας ποῦ διενεργήθηκε τὸ 1989 ἀπὸ τὴν ἐταιρεία ICAP καὶ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Ταχυδρόμος* (Ῥεπορτάζ τῆς Πέπης Ραγκούση, 5/10/89, σσ. 32-34), στὰ ὁποῖα μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ὅτι τὸ 12% τῶν Ἑλλήνων πίστευε στὴ μετενσάρκωση (*Γκουρουϊσμός...*, ὁ.π., σσ. 71-72).

στη δεκαετία του '60 και του Δαλάι Λάμα στην επόμενη⁴⁵. Άκόμη, πρέπει να αναφερθούν κι οί περιπτώσεις που φορείς τέτοιων ιδεών αναγνωρίστηκαν από τὸ ἑλληνικὸ κράτος ὡς ἀξιόπιστοι συνεργάτες του, με ἀποτέλεσμα τὴ νομιμοποίησή τους στὴ συνείδηση τοῦ κοινού. Τέτοιες περιπτώσεις ἦταν ἡ ἰνδουιστικὴ ὀργάνωση Μπράχμα Κουμάρις, πὸ διοργάνωσε τρία διεθνή συνέδρια (1990-92) με τὴ συνεργασία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁴⁶, τὸ «Καφὲ Σχολεῖο “Κώστας Φωτεινός”», ἓνα ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα πὸ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο Ἑλληνα πανεπιστημιακὸ (ἐθνογράφο) τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐφάρμοζε παιδαγωγικὲς μεθόδους ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς θρησκείες (κυρίως Ζέν)⁴⁷ κι ἐπίσης ὁ Ὑπερβατικὸς Διαλογισμὸς, ὁπαδὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κρήτης Π. Ἀσημάκης, ὁ ὁποῖος μάλιστα δίδαξε συστηματικὰ τὴν πρακτικὴ καὶ τὴ θεωρία του στὸ πλαίσιο πανεπιστημιακῶν παραδόσεων⁴⁸. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς πλέον ἀναγνωρίσιμες μορφὲς τοῦ κινήματος, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ περίπτωση τοῦ δασκάλου (Λάμα) τῆς θιβητανικῆς βουδιστικῆς παράδοσης Νιγκμάπα, Εὐστάθιου Λιακόπουλου, ὁ ὁποῖος ἴδρυσε τὸν δικὸ του φορέα κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '90, συνδυάζοντας τὴν ιδιότητά του με αὐτὴν τοῦ «Μεγάλου Διδασκάλου» στὸν ἑλληνικὸ Τεκτονισμό⁴⁹. Τέλος, πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν καὶ οἱ δύο περιπτώσεις βουδιστικῶν μονῶν (θιβητανικῶν παραδόσεων) πὸ ἰδρύθηκαν στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '90 στὴ Χαλκιδική (με ὑπεύθυνη τὴν τότε διευθύντρια τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου Χαρὰ Καλομοίρη) καὶ στὴν ὄρεινὴ Κορινθία⁵⁰.

Ἄβαταρ: Πρόκειται γιὰ ὄρο πὸ χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ καὶ με αὐτὴ τὴ σημασία προῆλθε ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ λεξιλόγιο. Ἀρχικὰ σήμαινε τὴ «συγκεκριμενοποίηση ἀφηρημένης ἔννοιας ἢ μορφῆς», ὅμως ἀπὸ τὰ

45. Ὁ ἴδιος, *Βουδιστικὲς αἰρέσεις...*, ὁ.π., σσ. 34-5, 50-1· Ροδίτου, ὁ.π., σ. 206.

46. Ὁ ἴδιος, *Γκουρουισμὸς...*, ὁ.π., σσ. 67, 75-76· ὁ ἴδιος, *Διαλογισμὸς...*, ὁ.π., σσ. 141-144. Κατὰ τὸν Ἀλεβιζόπουλο, τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν συνεργάσθηκε με τὴν ἐν λόγω ὀργάνωση ἀγνοώντας τὸν θρησκευτικὸ χαρακτήρα της, τὸν ὁποῖο ἡ ἴδια καὶ στὸ παρελθὸν εἶχε ἀποκρούσει, ἐξαπατώντας ἀκόμη καὶ διεθνεῖς ὀργανισμούς.

47. Ὁ ἴδιος, *Διαλογισμὸς...*, ὁ.π., σσ. 122-123, 136-137.

48. Ὁ.π., σσ. 114-6.

49. Ὁ ἴδιος, *Βουδιστικὲς αἰρέσεις...*, ὁ.π., σ. 49.

50. Ὁ.π., σσ. 46-47, 50-60.

μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '80 ἤδη εἶχε ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιεῖται στὴν πληροφορική, ὑποδηλώνοντας τὸ σκίτσο ἢ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐπιλέγει ἓνας χρήστης τοῦ διαδικτύου σὰν εἶδος ταυτότητας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ψευδώνυμο ποὺ χρησιμοποιεῖ, συνήθως σὲ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης καὶ διαδικτυακὰ παιχνίδια⁵¹.

Ἡ σανσκριτικὴ λέξις «ἄβατάρα» σημαίνει «κάθοδος τοῦ θεοῦ στὸν κόσμο»⁵². Πρόκειται γιὰ μία Ἰνδουιστικὴ ἀντίληψη ποὺ ἀνάγεται στὴν ἐπική καὶ τὴν πουρανικὴ γραμματεία καὶ εἶναι διαδεδομένη στὴ λαϊκὴ λατρεία καὶ τὴ θρησκευτικὴ τέχνη. Κατ' αὐτὴν, σὲ περιόδους καμπῆς τῆς ἠθικῆς τάξης καὶ διατάραξης τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας, τὸ θεῖο κατέρχεται στὸν κόσμο καὶ ἀποκτᾶ μία ὀρισμένη μορφή προκειμένου νὰ ἀφυπνίσει καὶ νὰ προαγάγει πνευματικὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὴν κοινωνικὴ εὐταξία καὶ τὴν κοσμικὴ ἰσορροπία. Αὐτὴ ἢ κάθοδος μπορεῖ νὰ γίνῃ πολλὲς φορὲς κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς κοσμικῆς περιόδου, δηλαδὴ γέννησης, ἀκμῆς, παρακμῆς, καταστροφῆς ἐνὸς κόσμου καὶ μέσω πολλῶν καὶ διαφορετικῶν μορφῶν (π.χ. ζωικῶν, ἀνθρωπίνων)⁵³. Πάντως στὴ λαϊκὴ λατρεία, ἡ ἔννοια τῆς ἄβατάρα ἀναφέρεται κυρίως σὲ αὐτὴν τοῦ θεοῦ Βισνοῦ καὶ τὶς δύο μορφές του ποὺ τιμῶνται περισσότερο, αὐτές τοῦ Ράμα καὶ τοῦ Κρίσνα⁵⁴.

Βούδας: Τὸ ὄνομα ἢ ὀρθότερα ὁ τίτλος *Βούδας* ἀποδίδεται μεταφορικὰ σὲ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπο ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀπάθεια καὶ στωικότητα (π.χ. «Καθόταν ἀκίνητος σὰν Βούδας»)⁵⁵.

Ὁ Βούδας θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ ἱστορικὸς ἰδρυτὴς τοῦ Βουδισμού, ἢ δράση τοῦ ὁποῖου ἐντοπίζεται στὸ Νεπάλ κατὰ τὸν 5ο αἰ. π.Χ.⁵⁶.

51. Χαράλαμπάκης, «ἄβαταρα», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «ἄβαταρα», ὁ.π., σ. 75. Γιὰ μία ἄλλη σημασία τοῦ ὄρου, ἐντεταγμένη σὲ ἓναν σύγχρονο, κατασκευασμένο μῦθο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ κινηματογράφου βλ. Οὐλλῆς, ὁ.π., σ. 111.

52. Ἀπ. Μιχαηλίδης, *Ἰνδουισμός. Καταβολές – Ἱστορικὴ πορεία – Βασικὲς ἀντιλήψεις – Λατρεία*, ἐκδ. Ἰνστιτούτου τοῦ Βιβλίου-Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 2022, σσ. 134, 306, 377.

53. Ὁ.π., σσ. 135-6, 307.

54. Ὁ.π., σσ. 134, 137-8, 307, 377.

55. Χαράλαμπάκης, «Βούδας», ὁ.π..

56. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμός. Ἡ Ἰνδικὴ περίοδος*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2015, σσ. 46-62. Στὸ δεύτερο μεγάλο βουδιστικὸ κλάδο, τὸν λεγόμενο *Μαχαγιάννα* (σανσκρ. «Μεγάλου ὄχλημα»), ὡς Βούδας θεωρεῖται ἓνα ὑπερφυσικὸ ὄν ποὺ κατοικεῖ σὲ κάποιον οὐράνιο παραδείσιο κόσμο (ὁ.π., σσ. 123-124).

Στή θεμελιωδέστερη βουδιστική πηγή για τον αρχαίο Βουδισμό, τον κανόνα Πάλι (4ος-1ος αι. π.Χ.)⁵⁷, ο ιδρυτής της θρησκείας καλείται «Βούδας» (πάλ. «Μπούντα»), δηλαδή αυτός που έχει άφυπνισθεί ή έχει αποκτήσει τη γνώση⁵⁸. Αυτή θεωρείται ότι αφορά δύο από τις κύριες διδασκαλίες τόσο του έν λόγω κανόνα, όσο και του Βουδισμού γενικά: την αναγνώριση του πόνου ως του κύριου προβλήματος της ύπαρξης και της διαδικασίας μέσω της οποίας αυτό διακωλύεται, της ατέρμονης δηλαδή αλυσίδας των μετενσαρκώσεων, αλλά και τον τρόπο υπέρβασής του. Αυτό συνίσταται στη διακοπή της παραγωγής κάρμα, που είναι ο υπεύθυνος παράγων που προκαλεί τις μετενσαρκώσεις, μέσω της διακοπής της τέλεσης πράξεων που προέρχονται από τα αισθήματα της επιθυμίας και του μίσους, ή όποια με τη σειρά της επιτυγχάνεται μέσω της γνώσης της μη ουσιαστικότητας (πάλ. *ανάττα*) των όντων, που αποτελούν τα αντικείμενα αυτών των αισθημάτων⁵⁹.

Γκουρού (ό): Ό έν λόγω όρος χρησιμοποιείται μεταφορικά προκειμένου να χαρακτηριστεί κάθε είδους καθοδηγητής, αϋθεντία, είδημων σε όποιαδήποτε πτυχή της σύγχρονης ζωής (π.χ. «γκουρού του μάνατζμεντ / της μόδας / της πληροφορικής») και έχει ως προέλευσή του τη γαλλική γλώσσα, στην όποία πρωτοχρησιμοποιήθηκε μεταφορικά στη δεκαετία του 1960⁶⁰.

Ό όρος *γκουρού* άπαντά για πρώτη φορά στην ίνδουιστική γραμματεία της περιόδου 2ου π.Χ.-2ου μ.Χ. αι., ύποδηλώνοντας τον ίερέα (βραχμάνο) που ίερουργεί, αλλά και διδάσκει τις ίερες γραφές. Παρ' όλα αυτά, ή έννοια του φορέα και άναμεταδότη της ίερής γνώσης άνάγεται σε πολύ παλαιότερες πηγές (8ος αι. π.Χ.)⁶¹. Στα σανσκριτικά, ό όρος *γκουρού* σημαίνει «βαρύς» και «βαρύνων» και συνεχδοχικά αυτός που έχει «βαρύνουσα» γνώμη. Γενικά στην ίνδική παράδοση ό όρος άναφέρεται στον δάσκαλο κάποιας τέχνης ή έπιστήμης, αλλά έχει

57. Ό.π., σσ. 35-43.

58. Ό.π., σσ. 58-59.

59. Ό.π., σσ. 62-71, 78 κ.έ.

60. Χαράλαμπάκης, «γκουρού», ό.π..

61. Μιχαηλίδης, «Γκουρού», στό: Μ. Μπέζος (έπιμ.), *Θρησκευολογικό Λεξικό*, έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 2001, σ. 165.

ἐπικρατήσῃ νὰ ἐννοεῖται μὲ αὐτὸν ἄφ' ἐνὸς ὁ θρησκευτικὸς δάσκαλος ποὺ διδάσκει στὸν μαθητὴ του τὴν πνευματικὴ γνῶση καὶ τὸν ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία, κι ἄφ' ἐτέρου ὁ δάσκαλος τῆς γιόγκα. Στὶς ποικίλες Ἰνδουιστικὲς παραδόσεις ἀπαντᾷ ἐπίσης μία ποικιλία θεωρήσεων τοῦ ρόλου τοῦ γκουρού, ποὺ ἐκτείνονται ἀπὸ αὐτὴν τῆς ταύτισής του μὲ τὸ θεῖο καὶ τῆς ἀπαίτησης τῆς πλήρους ἀφοσοίωσης τοῦ μαθητῆ σὲ αὐτόν, ὥστε νὰ ἐπιτύχει τὴ λύτρωσή του, ἕως ἐκείνη ποὺ δὲν τοῦ ἀναγνωρίζει κάποια θεῖα ιδιότητα, ἀλλὰ μόνον τοῦ θεσμοφύλακα τῶν παραδόσεων καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καθοδηγητῆ⁶².

Δύναμη (ἡ ἔννοια τοῦ θείου ὡς ἀπρόσωπης «ἀνώτερης δύναμης»): Πρόκειται γιὰ μία συνήθη ἔκφραση, μέσω τῆς ὁποίας ὑποδηλώνεται κάθε ὄν, ἀλλὰ καὶ κάθε οὐσία ποὺ ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα ὄρια καὶ θεωρεῖται ὅτι ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξέλιξης τοῦ κόσμου (π.χ. «Δημιουργός/ζωοποιὸς δύναμη ὁ Θεός», «Δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχει Θεός, πιστεύω ὅμως στὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἀνώτερης δύναμης»)⁶³.

Μία θεμελιώδης διαφορὰ τοῦ Ἰνδικοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀπαντᾷ ἤδη στὰ ἀρχαιότερα κείμενά του (2000 π.Χ.), ἀλλὰ ἐκφράζεται συστηματικὰ καὶ διατυπώνεται ρητὰ στὰ μεταγενέστερα καὶ πιὸ φιλοσοφικὰ ἔργα του (Οὐπανισάδες 1000-800 π.Χ.): ὅτι δηλαδή, παρ' ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μία ἀπειρότητα θεοτήτων, ἐν τούτοις ὅλες τους ἀποτελοῦν τὶς ἐκφράσεις τῆς μιᾶς, ὑπέρτατης, πρωταρχικῆς καὶ αἰώνιας θεότητας, τοῦ Μπράχμαν. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἔχει προσωπικὸ χαρακτήρα, ὅμως μπορεῖ νὰ ἔχει καὶ ἀπρόσωπο, νὰ γίνεται ἀντιληπτὸ δηλαδή ὡς μία ἀπρόσωπη δύναμη⁶⁴. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἀπαντᾷ καὶ στὸν Μαχαγιάννα Βουδισμό, ὅπου τὸ ἀντίστοιχο τοῦ ἀπρόσωπου ἀπολύτου ἀποκαλεῖται Νταρμάκαγια, Ἄντι-μπούντα κ.ἄ.⁶⁵.

Ζέν: Μὲ αὐτὸ τὸν ὄρο ὑπονοεῖται ἡ ἐπίτευξη μιᾶς κατάστασης ἡρεμίας, ἀπάθειας, γαλήνης (π.χ. «...ἡ ζὲν ἀντιμετώπιση τῶν πάντων,

62. Ὁ ἴδιος, *Ἰνδουισμός...*, ὁ.π., σσ. 68, 141, 156, 159-160, 176.

63. Μπαμπινιώτης, ὁ.π., «δύναμη», σ. 622.

64. Μιχαηλίδης, *Ἰνδουισμός...*, ὁ.π., σσ. 297-310.

65. Στυλ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμός...*, ὁ.π., σσ. 121-2.

ὁ διαλογισμὸς κι ἡ ἡρεμία σὲ ὅ,τι κι ἂν συμβαίνει», «Ζὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει γαλήνη...»⁶⁶.

Τὸ Ζὲν εἶναι ἡ ἰαπωνικὴ ἐκδοχὴ τοῦ κινεζικοῦ ὀνόματος «Τσάν», ποὺ ἀναφέρεται σὲ μία ἀπὸ τὶς διάφορες βουδιστικὲς θεολογικὲς τάσεις ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσονται στὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ βόρεια Ἀσία, στὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο βουδιστικοὺς κλάδους ποὺ ὀνομάστηκε Μαχαγιάνα Βουδισμὸς («Μεγάλο Ὅχημα», 1ος αἰ. π.Χ. κ.έ.)⁶⁷. Τὸ κεντρικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Ζὲν εἶναι ὅτι, προκειμένου νὰ προσεγγίσει αὐτὸ ποὺ ἡ κάθε ἰδιαίτερη θεολογικὴ τάση του θεωρεῖ ὡς τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια, δὲν προτάσσει ὡς μέσο τὴ θεωρητικὴ σπουδὴ, ἀλλὰ τὴν πράξη καὶ εἰδικὰ τὸν διαλογισμὸ. Ἔτσι, καὶ μέσω τῆς ἀποκάθαρσης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ πιστοῦ ἀπὸ τὶς διάφορες προκατασκευασμένες ἀντιλήψεις ποὺ αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ τὴ φύση τῶν ὄντων, καθὼς καὶ τὰ διάφορα συναισθήματά του πρὸς αὐτά, ἐπιτυγχάνεται ἡ φώτιση, δηλαδή τοῦ ἀποκαλύπτεται ἡ πραγματικὴ φύση τους, ἡ οὐσία τους⁶⁸.

Κάρμα (τό) / *καρμικό*: Ὁ ἐν λόγῳ ὅρος χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ὑποδηλώσει τὸ πεπρωμένο, τὴ μοῖρα (π.χ. «κακό/καλὸ κάρμα») καὶ ὡς ἐπίθετο κάθε μοιραῖο γεγονὸς (π.χ. «ἦταν καρμικὸ νὰ συναντηθοῦν»).

66. Μαρία Κούτσακα, «40 “must” γιὰ σένα ποὺ θὲς νὰ εἶσαι “ζέν”», στό: *Savoir ville. Life’s special habits*, στό: <https://www.savoirville.gr/40-must-zen/>, 24/9/2023. Memaria, «Εἶμαι Zen, εἶσαι Zen, τί εἶναι Zen;», στό: *My trips on Blog. M’ ἕνα χάρτινο καραβάκι...*, στό: <https://mytripssonblog.blogspot.com/p/blog-page.html>, Δευτέρα 10 Ἰουλίου 2017, 11:50, 24/11/2023. Γ. Ἀντωνόπουλος, «Ἄλλοι δὲν κι ἄλλοι ζέν...», στό: *Boem Radio*, <https://www.boemradio.gr/gr/el/news/alloi-den-ki-alloi-zen/>, 24/9/2023. Grouporama, “MyZen”, στό: *My Zen, by Grouporama*, https://myzen.gr/el/asfaleia-autokinitou?gad_source=1, 24/9/2023. Π. Δρακάκης, «Πῶς θὰ εἶσαι cool ἀκόμη καὶ στὸ πιὸ ζόρικο περιβάλλον. Μερικὲς χρήσιμες συμβουλὲς γιὰ νὰ πετύχεις τὸ “ζέν”, ὅταν ὄλοι οἱ ὑπόλοιποι γύρω σου φάχγουν τρόπο γιὰ νὰ βγάλουν τὸ “ζῆν”», στό: *Askmen*, <https://gr.askmen.com/career/1103755/article/pos-tha-eisai-cool-akome-kai-sto-pio-zoriko-periballon>, 23/9/2023. Χρ. Τσακιρίδου, «Ἵποφέρεις ἀπὸ ἄγχος καὶ στρές; 7 χαλαρωτικὲς δραστηριότητες γιὰ νὰ εἶσαι ζέν», στό: *Queen*, <https://www.queen.gr/well-being/psychologia/story/242244/yprofereis-apo-agchos-kai-stres-7-xalarrowitikes-drastiriotites-gia-na-eisai-zen>, 22 Ἰανουαρίου 2022, 24/9/2023. Ν. Τσαλίκη, «Δὲν εἶμαι ὅλη μέρα ζέν, προσπαθῶ», στό: *NewsIt [Lifestyle]*, <https://www.newsit.gr/lifestyle/natalia-tsaliki-den-eimai-oli-mera-zen-prospatho> /3881788/, 12/9/2023, 18:13, 24/9/2023. Παπαλεξανδρόπουλος, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὅ.π., σ. 13.

67. Στυλ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμός...*, ὅ.π., σ. 120.

68. Ὅ.π., σσ. 120-122.

Ἐπίσης ὡς ἐπίθετο πρωτοχρησιμοποιήθηκε στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα γιὰ νὰ προσδιορίσει ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος ἀστρολογίας, τὴν καρμικὴ⁶⁹.

Ὁ σανσκριτικὸς ὄρος *κάρμα* προέρχεται ἀπὸ τὴ ρηματικὴ ρίζα «κρ», ποὺ σημαίνει «πράττω»⁷⁰. Ἡ σχετικὴ μὲ αὐτὸ ἀντίληψη συνυπάρχει μὲ ἐκείνη τῆς σανσάρα καὶ εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες τοῦ Ἰνδουισμοῦ (περ. 10ος αἰ. π.Χ.)⁷¹, καθὼς καὶ μία ἀπὸ τὶς τυπικώτερές του, ἔστω κι ἂν δὲν ἀπαντᾷ στὸ σύνολο τῶν παραδόσεων του οὔτε εἶναι ἐνιαία, ἀλλὰ διαφοροποιεῖται ἀπὸ παράδοση σὲ παράδοση⁷². Πάντως, μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ βέβαια ὅτι κατὰ κύριο λόγο τὸ *κάρμα* ὑποδηλώνει τὸν νόμο τῆς μεταθανάτιας ἀνταπόδοσης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τὸ ἠθικὸ ἐναπόθεμά τους (σανσκριτ. *καρμάσαγια*). Κατ' αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία, μὲ κριτήριον τὸ ἠθικὸ ποῖον τῶν ἔργων ποὺ ἔχει πράξει ὁ κάθε ἄνθρωπος, τόσο αὐτῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴ σχέση του μὲ τὸν κόσμον, ὅσο κι ἐκείνων ποὺ ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τὴ σχέση του μὲ τὸ θεῖο (τελετές), μὲ κριτήριον δηλαδὴ τὸ *κάρμα* ποὺ ἔχει συγκεντρώσει, μεταθανάτια εἴτε ἐνώνεται μὲ τὸ ἀπόλυτον κι ἔτσι παύει νὰ ὑπόκειται σὲ ἄλλες μετενσαρκώσεις, εἴτε, ἀφοῦ παραμείνει γιὰ κάποιον διάστημα σὲ κάποιον παραδείσιον ἢ τιμωρητικὸν τόπον ὅπου βιώνει τὴν ἀνταπόδοση τῶν πράξεων του, μετενσαρκώνεται σὲ ἄλλη, ἐπίγεια μορφή ὑπαρξῆς, ἀνθρώπινη ἢ μῆ⁷³. Ὁ Βουδισμὸς ἐπεξέτεινε τὴν ἀντίληψη περὶ *κάρμα*, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὄχι μόνον οἱ πράξεις, ἀλλὰ καὶ οἱ προθέσεις (καλὰς ἢ κακὰς), οἱ ἐπιθυμίες καὶ τὰ συναισθήματα παράγουν *κάρμα*, καθὼς καὶ ὅλα τα ὄντα καὶ σὲ κάθε μορφή ὑπαρξῆς τους, ὄχι δηλαδὴ μόνον στὴν ἀνθρώπινη⁷⁴.

Μετενσάρκωση (περιφραστικά: «πολλὰς ζωές», «περισσότερες ἀπὸ μία ζωές», «προηγούμενη ζωὴ» κ.τ.θ.): Ὁ πρῶτος ὄρος χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ, προκειμένου νὰ περιγραφεῖ ἡ μετατροπὴ μιᾶς σκέψης ἢ πρόθεσης σὲ πράξη, ὑποκαθιστώντας τὴν ἐπίσης μεταφορικὴ χρῆση

69. Χρ. Χαραλαμπίδης (ἐπιμ.), *Χρηστικὸ Λεξικὸ τῆς νεοελληνικῆς γλῶσσας*, ἐκδ. Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο, Ἀθήνα 2014, «κάρμα», «καρμικόν», σσ. 775-776· Παπαλεξανδρόπουλος, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὅ.π., σ. 14.

70. Μιχαηλίδης, *Ἰνδουισμὸς...*, ὅ.π., σ. 317.

71. Ὁ.π., σσ. 317-320.

72. Ὁ.π., σσ. 39, 61, 174-175, 240, 259-261, 266-267, 317-325.

73. Ὁ.π., σσ. 61, 174-175, 240, 317, 319-323.

74. Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμὸς...*, ὅ.π., σσ. 76-77.

του ὄρου «σάρκωση» (π.χ. «ἡ συγγνώμη πρέπει νὰ μετενσαρκωθεῖ σὲ πράξη»). Ἐπιπλέον, μὲ περιφραστικὸ τρόπο χρησιμοποιεῖται ὁ ἴδιος ὄρος ἐπίσης μεταφορικά, προκειμένου νὰ δηλωθεῖ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα (λ.χ. «ἀπαιτεῖται/δὲν τοῦ φτάνει μία ζωὴ γιὰ νά...»)⁷⁵.

Ἡ μετενσάρκωση ἢ μετενσωμάτωση (σανσκρι. «πούναρ τζάνμα») ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς τυπικώτερες, ἀρχαιότερες (10ος-8ος αἰ. π.Χ.) καὶ γνωστότερες Ἰνδουιστικὲς καὶ ἀργότερα βουδιστικὲς ἀντιλήψεις. Κατ' αὐτήν, κάθε ἄνθρωπος ποὺ οἱ ἀγαθὲς πράξεις ποὺ ἔχει ἐπιτελέσει ἢ, κατὰ τὸν Βουδισμό, καὶ οἱ ἀγαθὲς προδιαθέσεις του δὲν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ὀριστικὴ μεταθανάτια λύτρωσή του (σανσκρι. «μόκσα»), ἢ ὁποῖα γενικὰ ταυτίζεται μὲ μία μόνιμη μεταθανάτια κατάσταση εὐδαιμονίας, ὑπόκειται στὸν λεγόμενον κύκλο τῶν μετενσαρκώσεων (σανσκρι. «σανσάρα», πάλ. «σαμσάρα»). Δηλαδή, μὲ κριτήριον τὸ ἠθικὸ βᾶρος τῶν πράξεων ἢ καὶ τῶν προδιαθέσεων του, μεταβαίνει γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα σὲ ἓναν μεταθανάτιον τρόπο ἀνταμοιβῆς ἢ τιμωρίας καὶ κατόπιν, πάλι μὲ τὰ ἴδια κριτήρια, μετενσαρκώνεται σ' ἓναν ἄλλο ζωντανό, ἀνθρώπινον, φυτικὸ, ζωικὸ ὄργανισμὸ ἢ ἀκόμη καὶ σ' ἓνα θεϊκὸ ἢ δαιμονικὸ ὄν. Ὁ κύκλος τῶν μετενσαρκώσεων καταργεῖται καὶ ἐπέρχεται ἡ ὀριστικὴ λύτρωση ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀπωλέσει κάθε ἴχνος ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ ἀπόθεμα ἔργων ἢ καὶ προδιαθέσεων του⁷⁶.

Νιρβάνα (ἦ): Μὲ αὐτὸ τὸν ὄρο ὑποδηλώνεται μεταφορικὰ ἢ κατὰ-στασὴ ἀταραξίας, ἀπάθειας, ἀδιαφορίας στὴν ὁποῖα κάποιος βρίσκεται, καθὼς καὶ μὴ ἐπαφῆς μὲ τὸ περιβάλλον του, συχνὰ ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοξικῶν οὐσιῶν (λ.χ. «ἔχει πέσει σὲ [ἀπόλυτη] νιρβάνα»)⁷⁷.

Ἡ *Νιρβάνα* εἶναι ἓνας βουδιστικὸς ὄρος τῆς σανσκριτικῆς γλώσσας, ποὺ σημαίνει «σβήσιμο» (π.χ. τῆς φλόγας ἐνὸς κεριοῦ)⁷⁸ καὶ ἔχει διάφορες σημασίες στὴ βουδιστικὴ γραμματεία: ὑποδηλώνει τὴν ἐπίτευξη τῆς κατάπαυσης τοῦ κύκλου τῶν μετενσαρκώσεων κατὰ τὴ διάρκειά του

75. Χααραλαμπάκης, «ζωή», ὁ.π., σ. 660· «μετενσάρκωση», ὁ.π., σ. 1013· «προηγούμενος», σ. 1346· Μπαμπινιώτης, «ζωή», ὁ.π., σ. 865.

76. Μιχαηλίδης, *Ἰνδουισμός...*, ὁ.π., σσ. 317-30· Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμός...*, ὁ.π., σ. 75.

77. Χααραλαμπάκης, ὁ.π., «νιρβάνα»· Μπαμπινιώτης, ὁ.π., «νιρβάνα», σ. 1407.

78. Παπαλεξανδρόπουλος, *Βουδισμός...*, ὁ.π., σ. 92.

επίγειου βίου, τὴν κατάσβεση τῆς ἐπιθυμίας σὲ ὅλες τὶς μορφές της, καὶ τοῦ μίσους ἐπίσης μὲ ὅλες τὶς μορφές του καὶ τὴν ἄρση τῆς ἀγνοίας τῆς ἀληθινῆς φύσης τῶν ὄντων, δύο καταστάσεων δηλαδή ποὺ εἰδᾶλλως παράγουν κάρμα καὶ τέλος, μία ὑπερβατικὴ κατάσταση στὴν ὁποία εἰσέρχεται μεταθανάτια ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει ἀπαλλαγεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὴ σαμσάρα⁷⁹.

Τρίτο μάτι: Μὲ αὐτὸν τὸν ὄρο, ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχει ὑποκαταστήσει τὶς ἐκφράσεις «τρίτη γνώμη/ἄποψη» καὶ κυρίως «τρίτη ματιά», ὑποδηλώνεται μία ἄλλη ἄποψη, πέραν ὅσων ἔχουν ἤδη διατυπωθεῖ, ποὺ θεωρεῖται συνήθως ἀντικειμενικώτερη τῶν ἄλλων (π.χ. «Ἐνα τρίτο μάτι μπορεῖ νὰ ἐντοπίσει στὸ κείμενο λάθη ποὺ ξέφυγαν»)⁸⁰.

Ἡ θεωρία γιὰ τὴν ὑπαρξη καὶ τὴ λειτουργία ἑνός «τρίτου ματιοῦ» ἀπαντᾷ σὲ μία διδασκαλία, ποὺ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις εἶναι κοινὴ στὸν Ἰνδουισμό καὶ τὸν Βουδισμό⁸¹, αὐτὴ τῶν λεγόμενων «ιερῶν κέντρων» τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἢ ἀλλιῶς τῶν «τσάκρα» (σανσκρ. «τροχοί»). Κατ' αὐτὴν, ἡ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς λατρείας, τῆς ἐπαφῆς δηλαδή μὲ τὸ θεῖο, γίνεται μέσῳ ὀρισμένων γιογκικῶν πρακτικῶν, ποὺ ὅταν ἀσχοῦνται ἐπιτυχῶς ἀρχικὰ ἐνεργοποιοῦν μία ὑπὸ φυσιολογικῆς συνθήκης ἀνενεργῆ ζωτικὴ δύναμη (σανσκρ. «κουνταλί»), ἡ ὁποία ἐδράζεται στὴ βάση τῆς σπονδυλικῆς στήλης. Ἀφ' ὅτου ὁ ἀσκούμενος καταφέρει νὰ τὴν ἐνεργοποιήσει, καλεῖται σταδιακὰ νὰ τὴν ὀδηγήσει μέσῳ τοῦ διαλογισμοῦ καὶ μιᾶς καθορισμένης πορείας ποὺ περνᾷ ἀπὸ ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὰ «ιερὰ κέντρα» δηλαδή, στὸ τελευταῖο ἀπὸ αὐτά, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλοῦ, ὥστε νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο. Τὰ ἐν λόγῳ σημεῖα φέρουν ὀρισμένα ἰδιώματα τὸ καθένα, ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ ψυχικῆς, πνευματικῆς καὶ ἐνδεχομένως σωματικῆς ἰκανότητες, ἡ προσοικείωση τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται μέσῳ τοῦ χειραγωγούμενου περάσματος καὶ διατήρησης τῆς *κουνταλί* σὲ αὐτά. Βέβαια τὰ τσάκρα δὲν ὑφίστανται

79. Ὁ.π., σσ. 92-96.

80. Χαραλαμπίκης, «μάτι», ὁ.π. Ἡ προέλευση τῆς ἐκφρασης ἀπὸ τὴ σχετικὴ θρησκευτικὴ ἀντίληψη ποὺ παραθέτουμε δὲν καταδεικνύεται μόνον ἀπὸ τὴ μορφολογικὴ ταυτότητα τῶν δύο ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἐὰν λαμβανόταν ὑπ' ὄψιν κυριολεκτικὰ, θὰ ἐστερεῖτο νοήματος.

81. Μιχαηλίδης, ὁ.π., σ. 203.

ὕπὸ τὴν ἀνατομικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνταποκρίνονται στὸ πῶς ὁ κάθε γιόγκι ἀντιλαμβάνεται τὴ συμπεριφορὰ τοῦ σώματός του κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διαλογισμοῦ· εἶναι κέντρα τῆς ἱερῆς ἀνατομίας κάποιων ἀπὸ τὶς θρησκείες τοῦ Ἰνδουισμοῦ (π.χ. Σιβαΐσμοῦ, Τάντρα), γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀπαρίθμησή τους καθὼς καὶ οἱ ιδιότητες ποὺ ἀποδίδονται στὸ καθένα ποικίλουν ἀνὰ γιογκικὴ παράδοση κι ἀντιστοιχοῦν σὲ ἐπίπεδα τῆς πραγματικότητας, τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας μικρόκοσμος⁸². Ἐνα ἀπὸ αὐτά, τὸ ὁποῖο στὸν παραδοσιακὸ Ἰνδουισμό συμβολίζει τὴ φώτιση καὶ ἐντοπίζεται λίγο πάνω ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς βάσης τοῦ ἀνθρωπίνου μετώπου, εἶναι τὸ λεγόμενο «τρίτο μάτι» ἢ ἀλλιῶς, «τὸ τρίτο μάτι τοῦ [ἐνν. θεοῦ] Σίβα»⁸³.

2. Ὅροι καὶ φράσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Δυτικὸ Ἐσωτερισμό ὡς Δυτικὸς Ἐσωτερισμὸς ἢ ἀπλῶς Ἐσωτερισμὸς ἀποκαλεῖται ἕνα πολυειδῆς κίνημα τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖο στὴ σύγχρονη ἐκδοχὴ του ἔχει τὶς ἀπαρχές του στὸν 18ο αἰ.⁸⁴. Πρόκειται γιὰ ἕνα κίνημα, ἢ πολυεΐδεια τοῦ ὁποίου συνίσταται ἀφ' ἐνὸς στὸ πλῆθος τῶν διαφορετικῶν παραδόσεων ποὺ περιλαμβάνει (ἀστρολογία, μαγεία, πνευματισμὸς κ.ἄ.) καὶ ἀφ' ἑτέρου στὸ πλῆθος τῶν λίγο ἢ πολὺ διαφορετικῶν μεταξὺ τους μορφῶν ποὺ ἡ καθεμία ἀπὸ αὐτὲς τὶς παραδόσεις ἔχει⁸⁵. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι δυνατὸς ἕνας ὀρισμὸς του, λόγῳ ἀρκετῶν τυπικῶν στοιχείων ποὺ ἀπαντοῦν στὶς θεωρίες καὶ τὶς πρακτικὲς τους.

Ὁ Ἐσωτερισμὸς παραδέχεται τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀλήθειας ποὺ εἶναι παγκόσμια καὶ εὐρίσκεται στὸ ἐσωτερικόν, στὸ βάθος τῶν δογμάτων τῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖες, ὅπως καὶ οἱ πιστοὶ τους, ἠθελημένα ἢ μὴ (κυρίως), τὴν ἀγνοοῦν⁸⁶. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ φύση τοῦ θεοῦ, ποῦ, ἀνάλογα μὲ τὴν παράδοση, θεωρεῖται

82. Ὁ.π., σσ. 142, 151, 206-210, 333.

83. Ὁ.π., σσ. 167, 333.

84. W. J. Hanegraaf, *Western Esotericism. A guide for the perplexed*, Bloomsbury, London, New York 2013, σσ. 7-8· R. A. Gilbert, "Western Esotericism", στὸ: Partridge, ὁ.π., σσ. Ἄλλος συναφῆς ὅρος εἶναι «Δυτικὴ Μυστηριακὴ Παράδοση» (Western Mystery Tradition), στὸ: Gilbert, ὁ.π., σ. 304.

85. Hanegraaf, ὁ.π., σσ. 33-44· Gilbert, ὁ.π., σ. 308 κ.έ.

86. Hanegraaf, ὁ.π., σσ. 4-5, 10-11, 91-93· Gilbert, ὁ.π., σ. 308.

εἴτε ὅτι ἔχει προσωπικὸ χαρακτήρα καὶ βρίσκεται ἐκτὸς τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖο ἔχει δημιουργήσει, εἴτε –κυρίως– ἀπρόσωπο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ κόσμος ἀπορρέει. Συνεπῶς θεότητα, κόσμος καὶ ἄνθρωπος βρίσκονται σὲ μία ἀδιάσπαστη ἐνότητα⁸⁷. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀλήθεια ἀποκαλύπτει τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου καὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τους, τὶς ὁποῖες ἀγνοεῖ ἢ συμβατικὴ ἐπιστήμη καὶ ἐπιτρέπει τὴ διαχείριση τῶν κρυμμένων (ἐσωτερικῶν) δυνάμεων τους (μαγεία), ὥστε ὁ ἐσωτερικὸς προοδευτικὰ νὰ αὐξάνει τὶς πνευματικὲς, ψυχικὲς καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις σωματικὲς δυνάμεις καὶ ἰκανότητές του (π.χ. ἐπιτέλεση θεραπειῶν, μαντεία), καθὼς καὶ τὴ δυνατότητα ἀκόμη μεγαλύτερου ἐλέγχου τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του⁸⁸. Ἐπιπλέον, σὲ ὀρισμένες παραδόσεις αὐτὴ ἢ γνῶση ἔχει καὶ σωτηριολογικὸ χαρακτήρα⁸⁹. Στὸ σύνολό της, ἡ ἐσωτερικὴ γνῶση ἀποκτᾶται μὲσω τῆς κατανόησης τῶν σχετικῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς πίστεως σὲ αὐτές, μὲσω τῆς τέλεσης ὀρισμένων πρακτικῶν λίγο ἢ πολὺ θρησκευτικοῦ χαρακτήρα καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις μὲσω μιᾶς θείας ἀποκάλυψης. Ὅμως πάντοτε αὐτὴ ἢ γνῶση μεταδίδεται σὲ ἕναν κλειστό (ἐσωτερικὸ) κύκλο μυημένων, ἀπὸ τὸν ὁποῖο κάθε μὴ μέλος του, μὴ ὑποψήφιος ἢ ἀκατάλληλος πρὸς μύηση ἀποκλείεται⁹⁰.

Ἀλχημεία: Ἡ λέξη *ἀλχημεία*, ὡς πρὸς τὴ μεταφορικὴ χρῆση της, ἀπαντᾷ στὸν πληθυντικὸ καὶ σημαίνει κάθε πολύπλοκη, κυρίως ὑποπτη, ἀνορθόδοξη ἐνέργεια ἢ μέθοδος γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἐνὸς στόχου (π.χ. «Κατάφερε μὲ διαφορὲς ἀλχημείες νὰ ἀναρριχηθεῖ στὴν ἐξουσία», «κυβερνητικὲς/οἰκονομικὲς/κομματικὲς ἀλχημείες»)⁹¹.

Ἡ *Ἀλχημεία* κατέστη μίᾳ ἐσωτερικῇ, νεοθρησκευτικῇ δηλαδὴ παράδοσιν καὶ ἕνα ἰδιαίτερα κοινότοπο θέμα στὴ σχετικὴ φιλολογία, μὲσω τῆς ὁποίας ἔγινε ἰδιαίτερα γνωστὴ στὸ δεῦτερο ἥμισυ τοῦ

87. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σσ. 70-71, 74-77· Gilbert, *ὁ.π.*, σσ. 304, 306.

88. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σσ. 5, 21-22, 76-77, 89, 91-93, 103-117, 124· Gilbert, *ὁ.π.*, σσ. 304-306.

89. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σσ. 18, 76-77, 86-87· Gilbert, *ὁ.π.*, σσ. 304, 306.

90. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σσ. 33, 69 κ.έ., 102-118· Gilbert, *ὁ.π.*, σσ. 304-305, 308.

91. Χαράλαμπάκης, «ἀλχημεία», *ὁ.π.*: Μπαμπινιώτης, «ἀλχημεία», *ὁ.π.*, σ. 174.

προηγούμενου αιώνα⁹². Πρόκειται για μία εργαστηριακή πρακτική τής ύστερης έλληνοισλαμικής περιόδου, μέσω τής οποίας επιδιωκόταν ή μετατροπή μιᾶς υλικῆς ουσίας (π.χ. τοῦ σιδήρου) σέ ἄλλη (π.χ. σέ χρυσό), ή λεγόμενη μεταστοιχείωση. Ὅμως, ἤδη ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἔφερε πολλὰ θρησκευτικὰ χαρακτηριστικά, ὅπως ἐνοράσεις ἢ ἐνύπνια ποὺ ἀφοροῦσαν καταστάσεις θανάτου-ἀναγέννησης συγχρόνως μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἀλχημιστικῆς διαδικασίας, καθὼς καὶ τὴν πεποίθηση στὴ μετατροπὴ τοῦ υλικοῦ ἀνθρώπου σὲ ἓνα πνευματικώτερο, ἄρα ἀνώτερο ὄν⁹³. Ἡ Ἀλχημεία λησμονήθηκε κατὰ τὸν πρῶμο Μεσαίωνα, ἀλλὰ ἐπανακαλύφθηκε στὰ τέλη του μέσω ἰσλαμικῶν πηγῶν καὶ γνώρισε μεγάλη διάδοση μετὰ τὴν Ἀναγέννηση κι ἕως τὸν 17ο αἰώνα. Τὴν ἴδια διάδοση γνώρισαν καὶ οἱ χριστιανικῆς προελεύσεως συμβολικὲς εἰκόνες τῆς, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ περιγραφεῖ ἡ διαδικασία τῆς μεταστοιχείωσης (π.χ. ὁ παραλληλισμὸς τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἀποκαθαίρει τὴν ἀνθρώπινη φύση ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες τῆς καὶ τὴν ὀδηγεῖ στὸ ὑψηλότερο δυνατὸ σημεῖο τελείωσής τῆς, μὲ τὴ «Φιλοσοφικὴ Λίθο», μὲ ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸν χημικὸ παράγοντα ποὺ μετατρέπει τὶς «ἀγενεῖς» οὐσίες σὲ «εὐγενεῖς» (π.χ. κάποιον σύνθετο μέταλλο σὲ χρυσό)⁹⁴. Κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη, ἡ Ἀλχημεία συμπορευόταν μὲ τὴν εργαστηριακὴ, ἐπιστημονικὴ χημικὴ ἔρευνα. Κατὰ τὸν 18ο αἰ., θεωρήθηκε ὡς ψευδοεπιστῆμη καὶ ἀγυρτεία καὶ ὠθήθηκε στὴν ἀφάνεια μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. Τότε ἐπανεμφανίσθηκε στὸ προσκήνιο τοῦ δυτικοῦ κόσμου, σὲ μεγάλο βαθμὸ χάρις στὴ χρῆση διαφόρων πηγῶν τῆς ἀπὸ τὸν Ἑλβετὸ ψυχολόγο Κ. Γιούνγκ⁹⁵.

Στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀλχημεία φαίνεται ὅτι ἔγινε γνωστὴ μέσω ἐντύπων, παρ' ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ομάδες, μᾶλλον δίχως ἀπήχηση στὸ εὐρὸ κοινό, ποὺ μὲ διάφορους τρόπους (π.χ. ὡς συμβολικὴ περιγραφή μιᾶς ψυχολογικῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας) τὴν ἐνέτασσαν στὴ διδασκαλία τους⁹⁶.

92. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σ. 24.

93. Hanegraaf, *ὁ.π.*

94. Hanegraaf, *ὁ.π.*

95. Hanegraaf, *ὁ.π.*, σσ. 24-25.

96. π. Ἀντ. Ἀλεβιζόπουλος, *Ὁ ἀποκρυφισμὸς στὸ φῶς τῆς Ὀρθοδοξίας*, τευχ. Γ' *Ἀλχημεία (Φυσικὴ-Πνευματικὴ-Σεξουαλικὴ-Ὀμοιοπαθητικὴ)*, Πανελλήνια Ἑνωση

Ἄστρο (φρ. «Ἔχει ἄστρο» κ.τ.δ.): Ἡ λέξη ἄστρο χρησιμοποιεῖται μὲ πολλοὺς μεταφορικοὺς τρόπους, ὅμως ὁ πλέον συναφῆς μὲ τὸ θέμα μας εἶναι αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ὑποδηλώσει ὅτι κάποιος ἔχει τὴν εὐνοια τῆς τύχης (π.χ. «Εἶχα ἄστρο! Τράκαρα σοβαρὰ καὶ δὲν ἔπαθα τίποτα»)⁹⁷.

Ἡ ἀστρολογία, ποὺ ἀπαντᾷ σὲ πλῆθος λαῶν ἤδη ἀπὸ τὴν ἀπώτατη ἀρχαιότητα, ἀποτελεῖ τὴν πλέον διαδεδομένη ἐσωτεριστικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ στὸν Δυτικὸ κόσμο ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '60 μέχρι σήμερα, εἴτε ὡς αὐτόνομη εἴτε ὡς ἐντεταγμένη ὀργανικὰ σὲ ἄλλες ἐσωτεριστικὲς καὶ νεοθρησκευτικὲς παραδόσεις⁹⁸. Ἡ θεμελιώδης παραδοχὴ τῆς εἶναι ὅτι οἱ κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ σημαντικώτερα γι' αὐτὴν εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἀπαρτίζουν τὸν λεγόμενο ζωδιακὸ κύκλο, οἱ πλανῆτες τοῦ ἡλιακοῦ συστήματός μας καὶ ἡ Σελήνη, ἐπηρεάζουν ποικιλοτρόπως τὸν γήινο κόσμο (σὲ φυσικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν πρόκληση τοῦ φαινομένου τῆς παλίρροιας καὶ τῆς ἀμπωτῆς, σὲ ἀνθρώπινο καὶ προσωπικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ κ.λπ.). Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε ἄμεση –σύμφωνα μὲ τὴ λεγόμενη «ἐπιστημονικὴ ἀστρολογία»– νὰ ἐπιτυγχάνεται δηλαδὴ μέσῳ τῆς ἀκτινοβολίας τῶν οὐρανίων σωμάτων, εἴτε ἔμμεση –σύμφωνα μὲ τὴν «ἀποκρυφιστικὴ ἀστρολογία»– νὰ προκαλεῖ δηλαδὴ μίαν ἀλληλουχία ἐπιδράσεων στὸν φυσικὸ κόσμο μέχρι νὰ ἐπέλθει ἡ ἐπίδρασή της στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ ἡ μορφή ἀστρολογίας προϋποθέτει τὴν ἐνιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου⁹⁹. Ὅμως, πέραν τῆς συνήθους χρήσης τῆς, ποὺ εἶναι ἡ μαντικὴ, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Νέας Ἐποχῆς θεωρήθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε ὡς ἓνα μέσον αὐτομεταμόρφωσης, αὐτοθεραπείας καὶ αὐτοεξέλιξης, μέσῳ τῆς ἀξιοποίησης τῶν ἀστρικών ἐπιρροῶν στὴ γῆ¹⁰⁰.

Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ στὸ ἐξωτερικόν, ἡ ἀστρολογία ἦταν ἡ πιὸ διαδεδομένη νέα θρησκεία ἤδη κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '80. Μάλιστα, ἐκφράζει τὴν τυπικώτερη μορφή διάχυσης τοῦ φαινομένου, ὑπὸ τὴν

Γονέων, Ἀθήνα 1995.

97. Χαραλαμπίδης, «ἄστρο», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «ἄστρο», ὁ.π., σ. 365.

98. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 24· Chr. Partridge, "Astrology", στό: Partridge (ed.), ὁ.π., σσ. 337-8.

99. Partridge, ὁ.π.

100. Partridge, ὁ.π., σ. 339.

έννοια ότι, εκτός από τούς «φυσικούς» χώρους της, τις αστρολογικές δηλαδή εκδόσεις και τα αστρολογικά ίνστιτούτα (ή απλώς γραφεία), άπαντά σέ ένα πλήθος από χώρους που δέν σχετίζονται με αύτήν, ήτοι τόν ειδησεογραφικό τύπο (ήμερήσιο, έβδομαδιαίο) και τά ηλεκτρονικά Μ.Μ.Ε. Έπιπλέον, όπως στο έξωτερικό, συχνά οί φορείς της συνδυάζουν ιδιότητες που προέρχονται από άλλα νέα θρησκευτικά κινήματα (π.χ. πνευματισμό), με χαρακτηριστικό παράδειγμα για εκείνη τήν περίοδο τόν Πήτ Παπαδάκο¹⁰¹.

Αύρα: πρόκειται για όρο που χρησιμοποιείται για νά περιγραφεί μεταφορικά ή αίσθηση που αποπνέει κάποιος ή κάτι, ή έντύπωση, τά συναισθήματα που προκαλεί (π.χ. «άρνητική / θετική / κοσμοπολίτικη αύρα», «τόν συμπαθώ πολύ, φαίνεται ταιριάζουν οί αύρες μας»)¹⁰².

Η θεωρία για τήν αύρα άναπτύχθηκε κυρίως στή «νεοεποχική» φιλολογία, μέσω τής όποίας κυρίως έγινε γνωστή¹⁰³. Πρόκειται για μία άνατολικής προελεύσεως αντίληψη, που εκφράστηκε και διαδόθηκε μέσω πολλών σχετικών θεραπευτικών μεθόδων (π.χ. ρέικι, τάι τσί), καθώς και έπιστημονικών ή ψευδοεπιστημονικών, που άναπτύχθηκαν για τόν έντοπισμό και τήν άπεικόνισή της¹⁰⁴. Ός αύρα θεωρείται τό ενεργειακό πεδίο που περιβάλλει καθετί ύλικό. Έχει ποικίλα σχήματα και χρώματα, άνάλογα με τό είδος του πράγματος ή όντος που περιβάλλει και τήν κατάσταση στήν όποία αυτό βρίσκεται¹⁰⁵. Υπό φυσιολογικές συνθήκες, ή αύρα δέν είναι όρατή. Αντίθετα, αυτό μπορεί νά έπιτευχθεί, είτε έάν κάποιος έχει αύτήν τή σπάνια ικανότητα εκ φύσεως, είτε έάν εκπαιδευθεί κατάλληλα. Τότε, αύτή θεάται ως ένα φωτεινό περίβλημα

101. Άντ. Άλεβιζόπουλος, *Ό άποκρυφισμός στο φώς τής Όρθοδοξίας. Νεοαποκρυφισμός*, τεύχ. 11ον-15ον, *Νεοειδωλολατρεία, Ούφολογία, Πνευματισμός, Μεντιουμισμός, Μαντεία, Παραψυχολογία, Πνευματιστικές ομάδες στήν Έλλάδα*, έκδ. Διάλογος, Αθήνα 1996, σσ. 243-50, 272-173, 323-327, 332-334· ό ίδιος, *Η άστρολογία στο φώς τής Όρθοδοξίας*, έκδ. Διάλογος, Αθήνα 1995, σσ. 271-3, όπου ύπάρχει συγκεντρωτικά και έλληνική βιβλιογραφία.

102. Χαραλαμπίδης, «αύρα», *ό.π.*: Μπαμπινιώτης, *ό.π.*, σ. 381.

103. C. L. Albanese, "The Aura of Wellness: Subtle-Energy Healing and New Age Religion", *Religion and American Culture: A Journal of Interpretation*, Vol. 10, No. 1 (Winter 2000), στό: <https://www.jstor.org/stable/1123890>, 20/9/2023, σσ. 29-31.

104. *Ό.π.*, σσ. 29, 35-8, 52.

105. *Ό.π.*, σσ. 30-35.

στὰ ὄντα καὶ τὰ πράγματα¹⁰⁶. Οἱ ἀναφορὲς σὲ αὐτὴν συνήθως συνδέονται μὲ ἐναλλακτικὲς θεραπευτικὲς μεθόδους, κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ νόσηση τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ (σωματικὴ, ψυχικὴ, πνευματικὴ) ἔχει τὴν ἀπαρχὴν τῆς στὴν ἐνεργειακὴ προσβολὴ τῆς αὔρας. Συνεπῶς, πρέπει νὰ προηγηθεῖ ἡ ἀποκατάσταση τῆς φυσικῆς κατάστασός της, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ κατόπιν ἡ ὀργανικὴ θεραπεία. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπο, ἡ αὔρα θεωρεῖται πῶς τροφοδοτεῖται μὲ ἐνέργεια ἀπὸ τὰ ἱερὰ κέντρα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ κατόπιν διαχέεται στὸ περιβάλλον ἐνεργειακὸ πεδίο¹⁰⁷.

Ἐνέργεια: Πρόκειται γιὰ ὄρο ποὺ χρησιμοποιεῖται μὲ πολλὲς μεταφορικὲς σημασίες. Μία πρώτη ἀπὸ αὐτὲς εἶναι προκειμένου νὰ ὑποδηλώσει τὴν αἴσθηση ποὺ ἀποπνέει κάποιος ἢ κάτι (π.χ. ἕνας τόπος), ἥτοι τὴν πρόκληση στοὺς ἄλλους κακῆς ἢ καλῆς διάθεσης (λ.χ., «Βγάζει / ἐκπέμπει ἀρνητικὴ/θετικὴ ἐνέργεια»). Μία ἄλλη σημασία ποὺ ἔχει εἶναι αὐτὴ τῆς ζωτικότητας κάποιου (λ.χ. «ἐξαιρετικὰ δραστήριο ἄτομο, μὲ μεγάλα ἀποθέματα ἐνέργειας»). Τέλος, μία τρίτη σημασία τοῦ ὄρου προέρχεται ἀπὸ τὴ νεανικὴ ἀστικὴ διάλεκτο (ἀργῶ), ὅπου ἀποκτᾷ τὴν ἔννοια τῆς εὐχῆς, τὴν ὁποία ὑποκαθιστᾷ ὡς λέξη (λ.χ. «σᾶς στέλνουμε ὅλη τὴ θετικὴ μας ἐνέργεια»)¹⁰⁸.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐνέργειας ἀπαντᾷ στὶς νέες θρησκείες, ὅμως φαίνεται νὰ ἔχει γίνει γνωστότερη μέσω τῆς Νέας Ἐποχῆς (ὅπως ἀναφέρεται παρακάτω), στὴν ὁποία ἔχει κεντρικὴ θέση. Αὐτὴ ἡ ἔννοια βασιζέται κατὰ ἕνα μέρος στὴ σύγχρονη φυσικὴ, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκριση ἀνάμεσα σὲ ὕλη καὶ ἐνέργεια, ἀφοῦ ἡ πρώτη εἶναι μία πιὸ συμπακνωμένη μορφή τῆς δεύτερης¹⁰⁹. Κατὰ τὴ νεοεποχικὴ θεωρία, ἡ ἐνέργεια μέσω τῆς συνεχοῦς ροῆς της διέπει τὸ σύμπαν καὶ ὅλα τὰ μέρη του συνδέοντάς τα μεταξύ τους καὶ τὸ ζωοποιεῖ. Αὐτὴ ἡ θεωρία συνδέεται ἰδιαίτερα μὲ διάφορες ὠφελιμιστικὲς πρακτικὲς

106. Ὁ.π.

107. Ὁ.π., σσ. 30-38.

108. Χαραλαμπίκης, «ἐνέργεια», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, ὁ.π., σ. 711· Παπαλεξανδρόπουλος, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὁ.π., σ. 15.

109. C. L. Albanese, ὁ.π., στό: <https://www.jstor.org/stable/1465739>, 20/9/2023, σσ. 310-311, 316.

(π.χ. μαγικές, διατροφικές, μεντιουμιστικές)¹¹⁰ κι ιδίως με θεραπευτικές μεθόδους, οι γνωστότερες από τις οποίες είναι ανατολικής προελεύσεως (π.χ. τσί τσί). Κατ' αυτές, όλη ή φύση διέπεται από μία παγκόσμια ζωτική ενέργεια, ή διαρκής ροή της οποίας εξασφαλίζει την ισόρροπη λειτουργία του κόσμου και των μερών του. Συνεπώς, κάθε είδους δυσλειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού πρέπει να αποδίδεται στη μη όμαλή ροή αυτής της ενέργειας σε αυτόν. Οι σχετικές θεραπευτικές μέθοδοι αποσκοπούν στην αποκατάσταση αυτής της ροής με τη χρήση φυσικών (π.χ. χειροπρακτικών) μέσων¹¹¹.

Θετική σκέψη: Πρόκειται για μία λόγια έκφραση που χρησιμοποιείται μεταφορικά, με το επίθετο «θετική» να υποκαθιστά το επίθετο «αισιόδοξη», προκειμένου να υποδηλωθεί ο αισιόδοξος τρόπος σκέψης κάποιου (λ.χ. «σκέφτομαι με θετικό τρόπο, δέν κάνω άρνητικές σκέψεις»)¹¹².

Η έννοια και κατ' επέκτασιν ο όρος *θετική σκέψη* προήλθαν από το κίνημα της λεγόμενης *Νέας Σκέψης*. Αυτό αποτελεί την αναθεώρηση μιας έσωτεριστικής θεωρίας και πρακτικής του 18ου αϊ., του λεγόμενου Μεσμερισμού ή Ζωικού Μαγνητισμού, ιδρυτής της οποίας ήταν ο Αυστριακός φυσικός Φ. Μέσμερ (1732-1815)¹¹³. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο ανθρώπινος οργανισμός περιβάλλεται από ένα αδιόρατο, σχεδόν άυλο «ύγρό» ή «πεδίο», τον ζωικό μαγνητισμό. Σε όσα μέρη του σώματός του δέν υπάρχει όμαλή ροή του, αυτή εκδηλώνεται με τη μορφή κάποιας πάθησης¹¹⁴. Ο Μεσμερισμός έθετε ως στόχο την αποκατάσταση της λειτουργίας αυτού του πεδίου με τη χρήση μαγνητών και άλλων αντικειμένων, ώστε να επιτευχθεί ή θεραπεία του πάσχοντος μέρους του άσθενούς¹¹⁵.

Όσον άφορᾶ τη *Νέα Σκέψη*, αυτή θεμελιώθηκε στις ιδέες του Φινέας Κουίμπι (1802-66), ένδς από τους Άμερικανούς όπαδούς του Μέσμερ, ο οποίος θεώρησε ότι ο θεμελιώδης παράγοντας για τη θετική έκβαση

110. Ό.π., σσ. 307-308, 311-312, 317-318.

111. Ό.π., σσ. 313-314, 317.

112. Μπαμπινιώτης, *ό.π.*, σ. 871.

113. Hanegraaf, *ό.π.*, σσ. 37, 39· Chryssides, *ό.π.*, σσ. 77, 79.

114. Hanegraaf, *ό.π.*, σ. 37· Chryssides, *ό.π.*, σ. 78.

115. Hanegraaf, *ό.π.*· Chryssides, *ό.π.*

τῆς μεσμεριστικῆς θεραπείας ἦταν ἡ θετικὴ προδιάθεση τοῦ ἀσθενοῦς ἔναντί της καὶ γενικὰ ἔναντι τῆς ζωῆς¹¹⁶. Κατὰ τὸν Κουίμπι καὶ ἰδίως τοὺς συνεχιστές του, ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία μικρογραφία τοῦ καθ' ὅλα ἄρμονικοῦ σύμπαντος, συνεπῶς ὀφείλει νὰ ἔχει μία ἄρμονικὴ λειτουργία στὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον του, ἀλλὰ κι αὐτὸς καθ' αὐτόν (ψυχοσωματικὴ ὑγεία). Ἐπιπλέον, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ δύναμη τοῦ νοῦ εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι πιστεύεται κι ἐπηρεάζει ἄμεσα, προτοῦ δηλαδὴ ἐκδηλωθεῖ ὡς πράξη, ὅχι μόνο τὴν ὑγεία μας, ἀλλὰ κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς μας (π.χ. οἰκονομική, κοινωνική) καὶ τοῦ περιβάλλοντός μας, ὀφείλουμε πρώτιστα μέσῳ τῆς ὀρθῆς χρήσης της, δηλαδὴ τῶν αἰσιόδοξων σκέψεων, νὰ ἐπιδιώκουμε μία ζωὴ βασισμένη στὸ ἄρμονικὸ συμπαντικὸ πρότυπο¹¹⁷.

Ἡ *Νέα Σκέψη*, ποῦ ἔγινε γνωστὴ ὡς «θεραπεία τοῦ νοῦ», γνώρισε μεγάλη διάδοση καὶ ἐπέδρασε καθοριστικὰ καὶ πολὺπλευρα στὴ σύγχρονη ἀμερικανικὴ κουλτούρα (π.χ. ψυχολογία, ἐπιχειρηματικότητα) καὶ καθ' ἐπέκτασιν σὲ ὅλο τὸν δυτικὸ κόσμο, ὅχι μόνο στὴν ἐκκοσμικευμένη μορφή της, δηλαδὴ μέσῳ τῶν πολυἀριθμῶν ἐγχειριδίων «αὐτοβοήθειας», ἀλλὰ καὶ στὸ πλαίσιο τῶν θεωριῶν καὶ πρακτικῶν τῆς Νέας Ἐποχῆς¹¹⁸.

Στὴν Ἑλλάδα οἱ πρώτες ἀναφορὲς ἀπαντοῦν στὴ δεκαετία τοῦ '70, ὅμως κυρίως ἡ θεωρία καὶ ἡ πρακτικὴ της ἀναπτύχθηκαν στὴ δεκαετία τοῦ '80. Αὐτὲς ἐκφράστηκαν τόσο μέσῳ βιβλίων καὶ περιοδικῶν (π.χ. τὸ *Ὅλο καὶ Καλύτερα Νέα*, ποῦ παρουσιάζει τὶς θέσεις τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς «Μεθόδου ἐλέγχου τοῦ νοῦ Σίλβα»), ὅσο καὶ μέσῳ σεμιναριακῶν μαθημάτων ἀπὸ διάφορα κέντρα ποικίλων προσανατολισμῶν (π.χ. ἀνατολικῶν θρησκειῶν, Νέας Ἐποχῆς, Παραψυχολογίας κ.ἄ.), ὅπως τῆς «Ἀρμονικῆς Ζωῆς», ποῦ ὑποστήριζε τὶς θέσεις τοῦ Ρ. Νατζέμου, μαθητῆ τοῦ γκουρού Σάι Μπάμπα, τῆς «Ἐταιρείας Ψυχοκοινωνικῶν Ἐρευνῶν» τοῦ παραψυχολόγου Γ. Πισσάνου καὶ κατόπιν τοῦ Γ. Μακρῆ, τῆς «Σίλβα Ε.Π.Ε.», τοῦ «Κέντρου Προγραμματισμοῦ Ζωῆς» τοῦ Θεοφάνη Μπούκα κ.ἄ.¹¹⁹.

116. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 39· Chryssides, ὁ.π., σσ. 84-85.

117. Hanegraaf, ὁ.π.· Chryssides, ὁ.π., σ. 86.

118. Hanegraaf, ὁ.π.· Chryssides, ὁ.π., σ. 324.

119. [π.] Ἄντ. Ἀλεβιζόπουλος, *Αὐτογνωσία – Αὐτοπραγμάτωση – Σωτηρία*, ἐκδ. Ἱερᾶς

Μασονία (μασόνος, μασονικός κ.τ.δ.): Οί ἐν λόγῳ ὄροι χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν μία ομάδα με κοινὰ συμφέροντα, ἀλληλοῦποστήριξη καὶ μυστικότητα στὴ δράση (π.χ. «πολιτική / δημοσιογραφική / ἀθλητική μασονία», «ὄλοι αὐτοὶ εἶναι σκέτη μασονία!»), κάθε μεμονωμένο ἄτομο ποὺ ἔχει τέτοια συμπεριφορά, καθὼς καὶ κάθε τέτοιου εἴδους συμπεριφορά¹²⁰.

Ἡ Ἐλευθερομασονία ἢ Ἐλευθεροτεκτονισμὸς ἢ σὲ ἀπλούστερη μορφή *Μασονία* ἢ *Τεκτονισμὸς* ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ παλαιότερα ἐσωτερικὰ κινήματα, οἱ ἱστορικὲς ἀπαρχὲς τοῦ ὁποίου ἐντοπίζονται στὴ Σκωτία τοῦ 16ου αἰ., ἂν ὄχι νωρίτερα¹²¹. Ὁ ὅρος προέρχεται ἀπὸ τὴ μεταγραφή στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς ἀγγλικῆς λέξης «μέισον» (“*mason*”), ποὺ σημαίνει κτίστης (τέκτονας) καὶ ὑποδηλώνει τὴν προέλευση τῶν πρώτων τεκτονικῶν ὁργανώσεων ἀπὸ τὶς συντεχνίες τῶν λιθοξόνων τῆς Σκωτίας. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ «ἐλευθερο-» προέρχεται ἀπὸ τὶς ἐλευθερίες ποὺ ἀπολάμβαναν τὰ μέλη τῶν τεκτονικῶν ὁργανώσεων ἐντὸς αὐτῶν (κοινωνικὴ ἰσότητα, ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἀνεξιθρησκία κ.ἄ.)¹²². Ἦδη ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. ὁ Τεκτονισμὸς εἶχε ἐξαπλωθεῖ σὲ πολλὰς Δυτικὲς χῶρες καὶ εἶχε ἀποκτήσει μία πληθώρα μορφῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δύο ἦταν οἱ κύριες: ἡ πρώτη ἦταν αὐτὴ ποὺ ἐπικράτησε στὴν Ἀγγλία καὶ εἶχε λογοκρατικὸ καὶ ἀνθρωπιστικὸ χαρακτήρα, ἐνῶ ἡ δευτέρη ἐπικράτησε στὴ Γαλλία καὶ εἶχε υἱοθετήσει πολλὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα (π.χ. ἀλχημεία)¹²³. Ὅμως, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ προσανατολισμὸ του, ὑπάρχουν δύο στοιχεῖα ποὺ ἀπαντοῦν στὴν πλειονότητα τῶν τεκτονικῶν παραδόσεων καὶ μάλιστα ἔχουν κεντρικὸ ρόλο σὲ αὐτές: τὸ πρῶτο εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς (μυθ)ἱστορικῆς βάσης γιὰ τὴ θεμελίωση τους. Αὐτὸ ἐπιτεύχθηκε μετὰ τὴν ἀναγωγὴ τοῦ Τεκτονισμοῦ σὲ μία σειρὰ ἀπὸ θρησκευτικὸν χαρακτήρα μυστικὲς ὁργανώσεις τοῦ παρελθόντος (π.χ. Πυθαγόρειοι) καὶ τελικὰ στοὺς κατασκευαστὲς τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ποὺ θεωρεῖται ὡς τὸ τέλειο κτίσμα, στὴν κατασκευὴ τοῦ

Μητροπόλεως Νικοπόλεως, Ἀθήνα 1991, σσ. 20-22, 41 κ.έ.

120. Χαραλαμπάκης, «μασονία», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «μασονία», ὁ.π., σ. 1259.

121. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 35.

122. Hanegraaf, ὁ.π.

123. Hanegraaf, ὁ.π.: R. Gilbert, “Freemasonry”, στό: Partridge, ὁ.π., σσ. 314-316.

ὁποίου χρησιμοποιήθηκε ὅλη ἡ σοφία τῶν ἀρχαίων μεσογειακῶν λαῶν τὸ δεύτερο εἶναι ἡ θεμελίωση τῶν τεκτονικῶν τυπικῶν στὸν συμβολισμό τῶν οἰκοδομικῶν (τεκτονικῶν) ἐργαλείων¹²⁴. Παρ' ὅτι ὁ Τεκτονισμὸς στὶς περισσότερες τῶν περιπτώσεων δὲν ἔθετε πολιτικοὺς στόχους, ἐν τούτοις, λόγῳ κυρίως τοῦ κλειστοῦ χαρακτήρα ποὺ εἶχαν οἱ ὀργανώσεις του, τοῦ ἀποκλεισμοῦ δηλαδή ἀπὸ αὐτὲς τῶν μὴ μελῶν του ἢ μὴ ὑποψηφίων γιὰ μύηση, ἤδη ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσονται συνομωσιολογικὲς θεωρίες ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι διαδραμάτιζε ἕναν διαβρωτικὸ ρόλο στὴν πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ζωὴ πολλῶν Δυτικῶν κρατῶν¹²⁵.

Ὁ ἑλληνικὸς τεκτονισμὸς ἔχει ἐπίσης μία μακρὰ ἱστορία, ὅπως ὁ διεθνής. Οἱ ἀπαρχές της βρίσκονται στὸν 18ο αἰ., ὅταν ιδρύθηκαν οἱ πρῶτες στοές (ἀγγλικές, γαλλικές, ἰταλικές) στὸν ὑπόδουλο ἑλλαδικὸ χῶρο (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Κέρκυρα), στὶς ὁποῖες φαίνεται πὼς συμμετεῖχαν καὶ λίγοι Ἑλληνας¹²⁶. Οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς στοές ιδρύθηκαν στὰ Ἐπτάνησα κατὰ τὸν 19ο αἰ. καὶ κατόπιν στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Καθ' ὅλη αὐτὴν τὴν περίοδο ἕως καὶ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ παράδοση εἴτε συνυπῆρχαν εἴτε ἐπικρατοῦσε ἡ μία τῆς ἄλλης ὅσον ἀφορᾶ στὸ ποιά ἦταν ἡ κυρίαρχη στὸν ἑλληνικὸ τεκτονισμὸ, μέχρι τὴν ὀριστικὴ ἐπικράτηση τῆς ἀγγλικῆς μέχρι καὶ σήμερα¹²⁷.

Σὲ αὐτὴν τὴ μακραίωνη πορεία ἦσαν πολλοὶ οἱ σημαντικοὶ σταθμοὶ της: ἡ ἐνίσχυση καὶ προώθηση τοῦ ἐθναπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα καὶ κατόπιν τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ¹²⁸, ἡ συστηματικὴ κοινωνικὴ δράση του ἀπὸ ἐκείνην τὴν περίοδο καὶ ἐφ' ἑξῆς¹²⁹, ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπὸ τὸν διεθνεῆ τεκτονισμὸ (1924) καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ὡς φιλανθρωπικοῦ-φιλοσοφικοῦ φορέα (1927)¹³⁰, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς

124. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 36· Gilbert, ὁ.π., σσ. 314-315.

125. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 35-6· Gilbert, ὁ.π., σσ. 316-7.

126. Ἰω. Λουκάς, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Μασονίας καὶ ἑλληνικὴ ἱστορία*, ἐκδ. Παπαζῆση, Ἀθήνα 1991, κυρίως σσ. 40-50.

127. Ὁ.π., σ. 73 κ.έ.

128. Ὁ.π., κυρίως σ. 63 κ.έ.

129. Ὁ.π., κυρίως σσ. 254-255, 295 κ.έ.

130. Ὁ.π., σσ. 237-238.

Ἀθηνῶν (1932)¹³¹, ἐπίσης, ἡ ἀνάπτυξή του μέσα ἀπὸ τὴν αὐξηση τῶν μελῶν του ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '50 ἕως καὶ τοῦ '70 (ἀπὸ 2000 σὲ 7500 ἀντίστοιχα) καὶ ἐπαναλειτουργίας τῶν περισσότερων (περίπου 40) ἀπὸ τὰ τοπικὰ κέντρα του (Στοῶν) μετὰ ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς καὶ τοῦ Ἐμφυλίου¹³², ἡ ἀνάπτυξη ἀντιτεκτονικῶν δράσεων καὶ ἀντιτεκτονικῆς συνωμοσιολογίας (π.χ. Ἴω. Φουράκης)¹³³ κ.ἄ. Τέλος, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ σημαντικὴ ἐπίδραση ποὺ εἶχε ἡ δράση ὀρισμένων τεκτόνων στὴ διαμόρφωση ὀρισμένων δημοφιλῶν, τοῦλάχιστον γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα, νεοθρησκευτικῶν ρευμάτων στὴν Ἑλλάδα. Οἱ γνωστότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ ἀρχαιολάτρης Σπυρίδων Νάγος, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ἀποτέλεσε σημαντικὴ ἐπιρροή γιὰ ἓνα μέρος τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ πολυθεϊσμοῦ¹³⁴ καὶ ὁ Ε. Λιακόπουλος, ποὺ ἐκτός ἀπὸ Μέγας Διδάσκαλος τῆς τεκτονικῆς παράδοσης τῆς Ὑόρκης (ἴδρ. 1976), ἔφερε ἀνάλογο βαθμὸ καὶ στὴ θιβητιανὴ βουδιστικὴ παράδοση, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦσε¹³⁵.

Μέντιουμ (το): ἡ λέξη *μέντιουμ* ἔχει ἔλθει στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ γαλλικὲς καὶ ἰταλικὲς πηγές καὶ χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ καὶ κυρίως στὸν προφορικὸ λόγο, γιὰ νὰ ὑποδηλώσει κάποιον ὁ ὁποῖος γνωρίζει κάτι ποὺ ὑπὸ φυσιολογικὲς συνθῆκες θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τοῦ εἶναι γνωστὸ (π.χ. «Καλὰ πῶς τὸ βρήκες; Μέντιουμ εἶσαι;»)¹³⁶.

Ὁ *Πνευματισμὸς* ἢ *Μεντιουμισμὸς* (ἀγγλ. Spiritualism-Mediumism) εἶναι ἓνα κίνημα ποὺ ἄρχισε νὰ ἀναδύεται στὶς Η.Π.Α. στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. καὶ ἕως τὰ τέλη του εἶχε διαδοθεῖ σὲ ὅλο τὸν Δυτικὸ κόσμ¹³⁷. Πρόκειται γιὰ ἓνα πολύμορφο κίνημα τόσο ὡς πρὸς τὴ μορφή τῆς ὀργάνωσής του (ὀλιγομελεῖς ὁμάδες, πολυπληθεῖς διεθνεῖς ἢ ἐθνικὲς

131. Ὁ.π., σσ. 288-289.

132. Ὁ.π., σσ. 327-337.

133. Ὁ.π., σσ. 295-296. Κ. Κοῦρος, *Τὸ αἶνιγμα τῶν Ἐψιλον*, ἐκδ. Ἑσοπτρον, Ἀθήνα 2001, σσ. 56-69.

134. Β. Ξυδιᾶς, «Οἱ “Ἕλληνες” ξανάρχονται», *Σύναξη*, τεῦχ. 69 (Ἰανουάριος-Μάρτιος 1999 / ἀφιέρωμα Ἑλληνικὸς νεοπαγανισμὸς), σ. 13· Κοῦρος, ὁ.π., σσ. 38-40.

135. Λουκάς, ὁ.π., σσ. 349-62· Αλεβιζόπουλος, *Βουδιστικὲς αἰρέσεις...*, ὁ.π., σ. 49.

136. Χαραλαμπίδης, «μέντιουμ», ὁ.π.

137. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 38· Ν. Scotland, "Spiritualism", στό: Partridge, ὁ.π., σσ. 319-320.

ἐκκλησίες κ.ά.) ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴ θεωρία καὶ τὴν πρακτικὴ του¹³⁸. Σὲ κάθε περίπτωση, τὸ πρῶτο, κύριο καὶ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν πνευματιστικῶν ομάδων ἢ ὀργανώσεων εἶναι ἡ ἐπικοινωνία μὲ πνεύματα στὸ πλαίσιο τῆς πνευματιστικῆς συγκέντρωσης («σεάνς») καὶ μέσῳ ἀτόμων ποὺ ἔχουν αὐτὴ τὴν ἰκανότητα, τῶν «διαμέσων» ἢ «μέντιουμ»¹³⁹. Παρ' ὅτι αὐτὴ ἐκδηλώνεται μὲ διάφορους τρόπους (π.χ. μὲ τὴν κατάληψη τοῦ διαμέσου ἀπὸ τὸ πνεῦμα, μὲ τὴ μετακίνηση ἀντικειμένων ἢ τὴν πρόκληση ἤχων δίχως τὴν παρεμβολὴ κάποιου φυσικοῦ αἰτίου, μὲ τὴ δημιουργία «ἐκτοπλάσματος», μιᾶς ὑλικῆς δηλαδὴ οὐσίας ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὸ διάμεσο ἐν ὧσιν βρίσκεται σὲ κατάσταση ὑπνωσης καὶ σύντομα ἐξαυλῶνεται), ἡ μέθοδος ποὺ ἀκολουθεῖται γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ αὐτὴ εἶναι σχετικὰ εὐκόλη (π.χ. ὑπνωτισμός), δίχως νὰ προϋποτίθεται ἡ γνώση κάποιας πολύπλοκης θεολογίας ἢ κοσμολογίας¹⁴⁰. Τέλος, τὸ δεύτερο θεμελιῶδες καὶ κοινὸ στοιχεῖο τῶν πνευματιστικῶν παραδόσεων εἶναι ἡ πίστη ὅτι ἡ ψυχὴ μεταθανάτια εἴτε ἐξελίσσεται, ἀνερχόμενη σὲ ἀνώτερα (πνευματικά) ἐπίπεδα ὑπαρξῆς, εἴτε μετενσαρκώνεται εἴτε καθίσταται ὁδηγὸς τῶν ζώντων. Ὁ στόχος τῶν πνευματιστῶν εἶναι νὰ βοηθήσουν τὰ μέλη τους νὰ βροῦν τὰ κατάλληλα πνεύματα-ὁδηγούς¹⁴¹.

Στὴν Ἑλλάδα ὁ πνευματισμὸς παρουσιάζεται νὰ ἔχει μία ἐπίσης μακρὰ ἱστορία, καθ' ὅτι στὶς δεκαετίες τοῦ '20 καὶ τοῦ '30 ἄρχισαν νὰ ἰδρύνονται διάφορες ὀργανώσεις μὲ στόχο τὴν ἔρευνα τοῦ πνευματιστικοῦ φαινομένου. Ἀπὸ αὐτὲς ἐκείνη ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε ἕναν πιὸ ἐπίσημο χαρακτήρα, λόγῳ τῆς ἐπαγγελματικῆς ιδιότητος τοῦ ἰδρυτῆ της καὶ τῆς προσπάθειας νὰ δημιουργήσῃ στὸ ἐλληνικὸ Πανεπιστήμιο ἔδρα παραψυχολογίας, ἦταν ἡ Ἑταιρεία Ψυχικῶν Ἐρευνῶν (1923-50) τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχιάτρου Ἀγγέλου Τανάγρα. Μακροβιώτερη ὑπῆρξε ἡ Παραψυχο-Κοινωνιολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδος (1932), ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο Πισσάνο, συνεργάτη τοῦ Ἀγγ. Τανάγρα, μετὰ ἀπὸ τὴ μεταξύ τους διαφωνία καὶ λειτουργοῦσε ἕως καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '90, ἐνῶ τότε ἦταν ἰδιαίτερα γνωστὸ καὶ τὸ «Ἰνστιτοῦτο Παραψυχολογίας

138. Hanegraaf, ὁ.π.: Scotland, ὁ.π.

139. Scotland, ὁ.π., σ. 319.

140. Hanegraaf, ὁ.π.: Scotland, ὁ.π.

141. Scotland, ὁ.π., σ. 320.

Γιώργου Βουλούκου», όπου συχνά τή θέση τῶν γήινων πνευμάτων ἀντικαθιστοῦσαν τὰ ἐξωγήινα¹⁴². Στὴ σημερινή ἐποχή, ἡ ιδιότητα τοῦ διαμέσου φαίνεται νὰ διατηρεῖ ἀκόμη μία δυναμική, ἔστω κι ἂν συνδυάζεται μεῖς ἄλλες νεοθρησκευτικές (π.χ. τοῦ ἀστρολόγου)¹⁴³.

Νέα Ἐποχή: Πρόκειται γιὰ μία ἔκφραση ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ὑποδηλώσει κάθε χρονικὴ περίοδο ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ σημαντικὰ γεγονότα ἢ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα τὴν διαφοροποιοῦν ριζικὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κι ἡ ὁποία κρίνεται πολὺ θετικώτερα ἀπὸ ἐκείνην¹⁴⁴.

Ἡ *Νέα Ἐποχή* εἶναι τὸ πλέον πολύμορφο κίνημα μέσα στὰ εὐρύτατα ὄρια τοῦ νεοθρησκευτικοῦ φαινομένου. Οἱ ἀπαρχές της βρίσκονται στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60, ἐνῶ γνώρισε μεγάλη διάδοση κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '80, ποὺ ἀπέκτησε τὴ βασικὴ μορφή της¹⁴⁵. Ἡ μεγάλη πολυμορφία της ὀφείλεται στὸ ὅτι συμπεριλαμβάνει μία πληθώρα ἐτερόκλητων θεωριῶν, πρακτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ρευμάτων ποὺ συχνὰ συμπλέκονται μετὰ τὴ σύγχρονη φυσικὴ ἐπιστήμη: Σὲ αὐτὴν ἀπαντοῦν θεωρίες γιὰ ἐξωγήινους καὶ ἀρχαίους πολιτισμούς, ἐναλλακτικὲς θεραπείες (π.χ. χρωματοθεραπεία, βελονισμός), μαντικὲς μέθοδοι (π.χ. ἀστρολογία), ψυχοθεραπευτικὲς μέθοδοι, ἀνατολικὲς θρησκείες καὶ θρησκευτικοὶ μυστικισμοί, οἰκολογία, ἐσωτεριστικὲς καὶ νεοπαγανιστικὲς παραδόσεις, κβαντικὴ φυσικὴ κ.ἄ.¹⁴⁶. Λόγω αὐτῆς τῆς ποικιλίας, προκύπτει καὶ ἀνάλογη ὡς πρὸς τοὺς τρόπους ἀντίληψης τοῦ κινήματος, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς φορεῖς του: Ἄλλοτε ἡ *Νέα Ἐποχή* θεωρεῖται ὡς ἡ τωρινὴ δισχιλιετῆς περίοδος, στὴν ὁποία ἡ γῆ βρίσκεται ὑπὸ τὴν ἀστρική ἐπιρροή τοῦ ζωδίου τοῦ Ὑδροχόου καὶ γι'

142. Ἀλεβιζόπουλος, *Γκουρουισμός...*, ὅ.π., σσ. 57-61, 71-72, 191-192· ὁ ἴδιος, *Νεοαποκρυφισμός...*, ὅ.π., σσ. 272-274, 293-305, 332-336.

143. Ὁ ἴδιος, *Νεοαποκρυφισμός...*, ὅ.π., σσ. 272-274. Μόνο ἔτσι δικαιολογεῖται ὁ μᾶλλον μεγάλος ἀριθμὸς τῶν 100.000 μέντιουμ ποὺ φέρεται νὰ ἐργάζονταν στὴν Ἑλλάδα στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '80 (σσ. 191-192).

144. Χαραλαμπίδης, «ἐποχή», ὅ.π.

145. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, «Νέα Ἐποχή: ἡ θρησκευτολογικὴ ταυτότητα ἐνὸς κινήματος. Α' μέρος», *Ἐξοδος*, τεύχ. 6ο (10ο) (1991), σσ. 19-21, 26· M. Lacroix, *To New Age*, μετάφρ. Φωτ. Ταμβίσκου, ἐκδ. Τραυλός, Ἀθήνα 1997 (1996), σσ. 13-18.

146. Παπαλεξανδρόπουλος, ὅ.π., σσ. 20-21, 27-28· ὁ ἴδιος, «Νέα Ἐποχή: ἡ θρησκευτολογικὴ ταυτότητα ἐνὸς κινήματος. Β' μέρος», *Ἐξοδος* τεύχ. 7ο (11ο), σσ. 54-5· Lacroix, ὅ.π., γενικὰ στίς σσ. 8-10, 21-24, 38-41, 50, 52, 55-58, 61-69, 74, 103-105, 117-122.

αὐτὸ θὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ οἰκουμενικὴ εὐημερία καὶ πρόοδο· ἡ νέα, ὑδροχοϊκὴ ἐποχὴ θεωρεῖται ὅτι εἶναι σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προηγούμενη δισχιστικὴ περίοδο, αὐτὴ ποὺ βρισκόταν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ ζωδίου τῶν Ἰχθύων, στὴν ὁποία κυριάρχησε ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἶχε ὡς γνώρισμά της τὴ σύγκρουση (σὲ ἐπίπεδο προσωπικό, κοινωνικό, ἔθνικὸ κ.ο.κ.). Αὐτὴ ἡ ἀστρολογικὴ ἀντίληψη ἄλλοτε διατυπώνεται ἐσχατολογικά, θεωρώντας δηλαδὴ τὴ Νέα Ἐποχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς εὐθύγραμμης, ἐξελικτικῆς πορείας τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ἄλλοτε στὸ πλαίσιο τῆς κυκλικῆς ἀντίληψης τοῦ χρόνου, θεωρώντας τὴν δηλαδὴ ὡς τὴν περίοδο ἀκμῆς τοῦ κόσμου μας πρὶν ἀπὸ τὴν περίοδο παρακμῆς, καταστροφῆς, ἀναδημιουργίας τοῦ κόσμου κ.ο.κ. καὶ ἄλλοτε συνδυαστικά¹⁴⁷. Τέλος, καὶ δίχως καμμία ἀστρολογικὴ ἔννοια, ὡς Νέα Ἐποχὴ θεωρεῖται κι ἓνας ὅρος ποὺ χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ γιὰ νὰ περιγράψει ἓνα νέο κίνημα¹⁴⁸.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖα ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐρμηνεῖες προτάσσεται ἀπὸ τοὺς φορεῖς του, ἡ κοσμολογία του, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴ θεολογία του, εἶναι ἐνιαία: τὸ θεῖο περιέχεται στὸ σύμπαν καὶ σὲ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους τμήματά του, συνεπῶς καὶ στὸν ἄνθρωπο, καὶ συνίσταται σὲ μία σκεπτόμενη, ἄλλη μορφή ἐνέργειας ποὺ τρέπεται σὲ ὀλοένα καὶ πῶς ὕλικες μορφές, καθὼς δημιουργεῖ τὴν ὄρατὴ σὲ ἐμᾶς ὕλη καὶ τὸν κόσμον ὡς μέρη του¹⁴⁹. Τὸ θεῖο στοιχεῖο ποὺ ἐνυπάρχει σὲ κάθε ἄνθρωπο ταυτίζεται μὲ τὸ ὑψηλότερο ἐπίπεδο συνείδησής του, ποὺ ὅμως βρίσκεται σὲ κατάσταση ὑπνώσεως. Οἱ τεχνικὲς τῆς Νέας Ἐποχῆς ἔχουν ὡς σκοπὸ νὰ τὸ ἀφυπνίσουν κι ἔτσι νὰ διευρύνουν τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση ἕως ὅτου αὐτὸ ἐπαναπροσεγγίσει τὴν πηγὴ προέλευσής του¹⁵⁰. Ὅμως, ἐπειδὴ τὸ θεῖο ποὺ ἐνυπάρχει στὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος συνιστοῦν συνολικὰ ἓνα ἄπειρο, ὀλοκληρωμένο μέγεθος, ἔπεται πῶς ἡ Νέα Ἐποχὴ ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν ἀπειροποίηση ἢ, κατὰ τὸν Παπαλεξανδρόπουλο, «τὴν ὀλοποίηση τοῦ ἀνθρώπου». Συνεπῶς, ἡ Νέα Ἐποχὴ εἶναι ἓνα κίνημα

147. Παπαλεξανδρόπουλος, ὁ.π., σσ. 19, 23, 25-7· Lacroix, ὁ.π., σσ. 25-30.

148. Παπαλεξανδρόπουλος, ὁ.π., σ. 26.

149. Ὅ.π., σσ. 22-23· Lacroix, ὁ.π., σσ. 37-38, 40.

150. Παπαλεξανδρόπουλος, ὁ.π., σσ. 22-25· Lacroix, ὁ.π., κυρίως σσ. 43-54, 73-86.

που έχει ως σκοπό τη θεοποίηση του ανθρώπου, μέσω της ολοποίησης του, ή όποια επιτυγχάνεται κυρίως μέσω γνωσιακών τεχνικών¹⁵¹.

Η Νέα Έποχή στην Ελλάδα γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση κατά τη δεκαετία του 1980¹⁵². Ήδη μάλιστα ο όρος φαίνεται ότι είχε καταστεί κοινός τόπος στον πολιτικό, δημοσιογραφικό και διαφημιστικό λόγο¹⁵³. Η διάδοση των νεοεποχικών ιδεών, θεωριών και πρακτικών επιτεύχθηκε με την έκδοση βιβλίων και ειδικών περιοδικών, με γνωστότερο το μηνιαίο περιοδικό *Ανεξήγητο* (1988-2006), αλλά και μέσω του περιοδικού τύπου ποικίλης ύλης¹⁵⁴, καθώς και μέσω καταστημάτων πώλησης ειδών για την άσκηση νεοεποχικών πρακτικών, καθώς και ιδρυμάτων και οργανώσεων (π.χ. του «Ίνστιτούτου Παραψυχολογίας Γιώργου Βουλούκου», εκπρόσωπου του αμερικανικού νεοεποχικού «Ίνστιτούτου Έντγκαρ Κέυση» και γνωστού για τις ύπνωτικές μεθόδους αναδρομών σε προηγούμενες ζωές)¹⁵⁵.

3. Όροι και φράσεις που προέρχονται από άλλες νέες θρησκείες *Βουντού* (φρ. «κάνω βουντού»): Η αφρικανικής προελεύσεως λέξη «βουντού» έγινε γνωστή στην ελληνική γλώσσα μέσω γαλλικών κι αγγλικών πηγών (γάλλ. vaudou, αγγλ. voodoo) κι έχει υποκαταστήσει τη λαϊκή λέξη «[τά] μάγια». Γενικά χρησιμοποιείται μεταφορικά, στη φράση «κάνω βουντού», ως υποκατάστατο της φράσης «κάνω μάγια»¹⁵⁶.

Το βουντού (ορθότερα «βούντου» ή «βώντουμ») είναι μία συγκρητιστική θρησκεία που άρχισε να δημιουργείται τον 17ο αιώνα, όταν αναμείχθηκαν οι παραδοσιακές θρησκευτικές αντιλήψεις των σκλάβων από τις άκτες της δυτικής Αφρικής με τον ρωμαιοκαθολικισμό στις

151. Παπαλεξανδρόπουλος, «Νέα Εποχή... Β'», ό.π., σσ. 41-43, 46-50, 60 (ή φρ. από σ. 46)· Lacroix, ό.π., σσ. 33, 36-40, 43-54, 73-86.

152. Αλεβιζόπουλος, *Γκουρουισμός...*, ό.π., σσ. 3, 8-10, 53-9, 68 κ.έ.

153. Ό.π., σσ. 55-7. Μάλιστα, ό σ. αναφέρει ότι ό όρος είχε παρεισφύσει ακόμη και στην εκκλησιαστική φρασεολογία, με αποτέλεσμα την πρόκληση σύγχυσης στους πιστούς.

154. Ό.π., σσ. 8-9, 55-59, 157-160, 188, 333-338· Esoterica.gr – Έκδόσεις, *Περιοδικό Ανεξήγητο*, στό: <http://www.esoterica.gr/specials/anexigito/anexigito.htm>, 27/9/2023.

155. Αλεβιζόπουλος, *Γκουρουισμός...*, ό.π., σσ. 7, 58-59, 68-70, 138, 140-144, 186-189.

156. Χαραλαμπάκης, «βουντού», ό.π.

δυτικές Ίνδιες, στις νότιες Η.Π.Α. και στη νότια Βραζιλία, όπου είχαν μεταφερθεί¹⁵⁷. Η οργάνωση των τελετών γίνεται από έναν ιερέα (χουγκάν), μία ιέρεια (μάνμπα) και ορισμένα βοηθητικά μέλη. Στο επίκεντρό τους βρίσκεται η κατάληψη του πιστού από τα πνεύματα, τὰ «λόα» (προγόνων, αφρικανικών θεοτήτων, αγίων κ.ά.), τὰ ὁποῖα, μέσω αὐτοῦ, χρησιμοδοτοῦν. Ἡ πνευματοληψία ἐπιτυγχάνεται μέσω ρυθμικοῦ χοροῦ, τῆς χρήσης ἀσμάτων καὶ τῆς ρυθμικῆς μουσικῆς καὶ διακρίνεται στὴ φάση τῆς κατάληψης τοῦ πιστοῦ, τῆς ἔκφρασης τοῦ λόα μέσω αὐτοῦ καὶ τελικὰ στὴ φάση τοῦ ἀποχώρισμοῦ τοῦ ἀπὸ αὐτόν¹⁵⁸.

Θεά (φρ. «Ἡ Θεὰ ποὺ κρύβεις / βρίσκεται μέσα σου»): Πρόκειται γιὰ μία ἰδιαίτερα συνήθη φράση ποὺ ἀπαντᾷ κατὰ κόρον στὸν σχετικὰ πρόσφατο διαφημιστικὸ λόγο κι ἐννοεῖ τὴν παρουσίαση τῆς ὠραιότερης δυνατῆς ἐκδοχῆς ἐμφάνισης κάθε γυναικάς, μέσω τῆς χρήσης διάφορων προϊόντων γυναικείου καλλωπισμοῦ¹⁵⁹.

157. Θ. Παραδέλλης, «βούντου, βόντουμ», στό: Μπέγζος (ἐπιμ.), ὁ.π., σ. 147.

158. Ὅ.π.

159. *Mixcoco*, Ἡράκλειο Κρήτης «Ἀνακάλυψε τὴ Θεὰ ποὺ κρύβεις μέσα σου, ἐπιλέγοντας τὴ body lotion ποὺ σοῦ ταιριάζει σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἀντίστοιχο body splash», στό: <https://m.facebook.com/mixcoco.heraklion/photos/a.613961712883409/616347022644878/?type=3&rdr>, 21/9/2023. You weekly, «Δεῖξε πόσο Ὑπέροχη εἶσαι! Βρῆς καὶ ἀγάπησε τὴ Θεὰ ποὺ ... κρύβεις μέσα σου μὲ 4 ἀπλὰ βήματα», στό: You weekly, <https://www.youweekly.gr/article/family/relationships/14832-deikse-po-so-yperoxh-eisai-bres-kai-agap> (ἐδῶ ἡ φράση ἔχει μία εὐρύτερη ἔννοια, αὐτὴ τῆς ψυχικῆς ὠραιότητος ποὺ ἔχει ὁ αὐθόρμητος χαρακτήρας καὶ συγχρόνως αὐτὸς ποὺ δὲν παρασύρεται σὲ ὅ,τι δὲν τοῦ ταιριάζει, ἔστω κι ἂν αὐτὸ ἔχει καταστῆ κοινὸ ἦθος), 18/3/2014, 12:03, 21/9/2023. Ἀπὸ τὴς *The Beauty and the Body*, «Κρύβεις κι ἐσὺ μία θεὰ Ἀφροδίτη μέσα σου!», στό: *Lady Times*, <https://lady.cyprustimes.com/beauty-and-well-being/all-about-beauty/kryveis-kai-esy-mia-thea-afroditi-mesa-s/>, 29/03/2021, 12:10, 21/9/2023. *My beauty box*, “*Acamnia Goddess Aura Body Perfume Mist 120ml*”, «...Ἀπελευθέρωσε τὴ Θεὰ ποὺ κρύβεις μέσα σου...», στό: [mybeautybox.gr](https://www.mybeautybox.gr/peripoiisi-somatos/acamnia-goddess-aura-body-perfume-mist-detail), <https://www.mybeautybox.gr/peripoiisi-somatos/acamnia-goddess-aura-body-perfume-mist-detail>, 21/9/2023. *Maya Zoulovits*, “*Athena Earrings*”, «...σοῦ θυμίζουν τὴ θεὰ ποὺ κρύβεις μέσα σου!», στό: mayazoulovits.gr/eboutique-shop/skoularikia/gold-earrings/athena-earrings/, 21/9/2023. *Sabahat*, «Ἀρωματικὸ σαποῦνι σώματος *Divine Feminine*», «...ἀναδεικνύει τὴ θεὰ ποὺ κρύβεις μέσα σου!», στό: *Sabahat*, <https://sabahat.gr/product/αρωματικό-σαπούνι-σώματος-divine-feminine/>, 21/9/2023. Ἐλ. Τσοῦτση, «Τὰ bronzers ποὺ θὰ σοῦ δώσουν τὸ ἡλιοκαμένο look ποὺ ὄνειρεύεσαι», «...πῶς νὰ ἀναδείξεις τὴν bronze θεὰ ποὺ κρύβεις μέσα σου!», στό: *Jenny.gr*, <https://jenny.gr/omorfia/mallia-nyhia/417332/ta-bronzers-poy-tha-soy-dosoy-n-iliokammeno>

Ἡ μεταφορική χρήση τοῦ ὄρου θεός / θεά εἶναι τυπική στὸν νεο-ελληνικὸ λόγο γιὰ νὰ περιγράψει κάποιον ἄτομο ἐξαιρετικῆς ὠραιότητας ἢ ἀκόμη καὶ ἀσυνήθιστα ξεχωριστὸ ἀπὸ ἄλλες ἀπόψεις¹⁶⁰. Ὅμως, ἡ προέλευση τῆς (διαφημιστικῆς) φρασεολογίας εἶναι διαφορετική. Αὐτὴ βρίσκεται στὴ λεγόμενη «Πνευματικότητα τῆς Θεᾶς», δηλαδή στὸ ιδιαίτερα δημοφιλὲς νεοθρησκευτικὸ κίνημα στὶς Η.Π.Α. καὶ στὸν ἀγγλόφωνο κόσμον, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τοῦ νεοπαγανισμοῦ μὲ τὸν νεοφεμινισμὸ στὴ δεκαετία τοῦ '70¹⁶¹. Μάλιστα, ἡ φράση μᾶλλον προέρχεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν ξένο διαφημιστικὸ χῶρον, ἀφοῦ τὸ ἐν λόγω κίνημα δὲν ἀνέπτυξε ποτὲ ἀξιόλογη δυναμικὴ στὴν Ἑλλάδα¹⁶².

Ἡ «Πνευματικότητα τῆς Θεᾶς» ἔχει τὶς ἀπαρχές της στὸ ἀμερικανικὸ φεμινιστικὸ κίνημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς Γουϊκά, μιᾶς μορφῆς νεοπαγανισμοῦ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο¹⁶³. Στὴν πρώτη περίπτωσι, ἡ φεμινιστικὴ κριτικὴ κατὰ τοῦ πατριαρχικοῦ πολιτισμοῦ ἐπεκτάθηκε κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '70 καὶ στὴ χριστιανικὴ θεολογικὴ σκέψι. Σὲ αὐτὴν διατυπώθηκε ἀφ' ἐνὸς τὸ αἶτημα γιὰ ἀπόρριψη ὄλων ἐκείνων τῶν θεολογικῶν στοιχείων, ποὺ θεμελιώνουν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρικοῦ ἔναντι τοῦ γυναικείου φύλου (π.χ. Θεὸς Πατέρας καὶ Υἱός), καὶ ἀφ' ἐτέρου γιὰ χρῆση ἀποκλειστικὰ γυναικείων εἰκόνων γιὰ τὴν ἀναπαράστασι τοῦ θείου¹⁶⁴. Συγχρόνως, ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες ἀποκλειστικὰ γυναικεῖες γουικανικὲς ὀμάδες, ποὺ ἀπέκλειαν ὀλοκληρωτικὰ τὸ ἀνδρικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὶς τελετές τους, εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ λατρευόμενους θεοὺς, εἴτε γιὰ λάτρεις¹⁶⁵. Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο καὶ στὸ ἴδιο ἰδεολογικὸ πλαίσιο, ἄρχισε νὰ προβάλλεται καὶ νὰ θεμελιώνεται ἡ θεωρία γιὰ τὸν λεγόμενον «πολιτισμὸ τῆς Θεᾶς», δηλαδή ἕναν παγκόσμιον, προϊστορικὸ

look-poy-oneireyesai, 11/06/2012, 21/9/2023.

160. Χααραλαμπάκης, «θεός», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «θεός», ὁ.π. σ. 865.

161. W. Griffin, "Feminist spirituality and neo-paganism", στό: Shelley Tsivia Rabinovitch (ed.), *Encyclopedia of modern witchcraft and neo-paganism*, Kendall Hunt ²2011, σσ. 101-105.

162. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν περίοδο ἀνάδυσης καὶ διάδοσης τοῦ ἐλληνικοῦ νεοπολυθεϊσμοῦ βλ. Ξυδιᾶς, ὁ.π., σσ. 13-15. Τὸ ὅτι ἡ Πνευματικότητα τῆς Θεᾶς δὲν ἔχει ἀναπτύξει ἀξιόλογη δυναμικὴ ἕως σήμερον, τὸ ἔχουμε διαπιστώσει ἀπὸ τὶς δικές μας παρατηρήσεις, στὸ πλαίσιο τῆς διατριβῆς μας γιὰ τὸν ἐλληνικὸ νεοπολυθεϊσμὸ.

163. Ὅ.π., σσ. 101-103.

164. Ὅ.π., σσ. 101-2.

165. Ὅ.π.

πολιτισμό εϋημερίας και ειρήνης, πού τόν κυρίαρχο κοινωνικό ρόλο διαδραματίζουν οι γυναίκες και ό όποιος καταλύθηκε σταδιακά από πολεμοχαρείς, πατριαρχικούς πληθυσμούς. Αϋτή ή θεωρία αποτέλεσε τήν απαραίτητη επιστημονική βάση για τις φεμινίστριες θεωρητικούς κι ένα από τὰ κυρίαρχα έπιχειρήματά τους, ώστε να εξηγήσουν ιστορικά τή διαδικασία ύποταγής τού γυναικείου φύλου στο άνδρικό. Έπιπλέον, οι ίδιες στηρίχθηκαν σε αϋτήν για να ύποστηρίξουν τή δυνατότητα –ή καλύτερα, τήν αναγκαιότητα– αλλαγής τού κυρίαρχου παγκόσμιου άνδρικού θεολογικού προτύπου με ένα θηλυκό, λόγω τού ότι τò πρώτο είναι οϋσιαστικά τò ύπαίτιο για τò σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό, πολιτικό και οικολογικό αδιέξοδο τού σύγχρονου πολιτισμού, ένω τò δεύτερο μπορεί να προάγει πιό υγιείς σχέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο, τούς συνανθρώπους του και τόν κόσμο¹⁶⁶. Σε αϋτό τò πλαίσιο, ή φράση «ή Θεά έντός» έχει τήν έννοια τού θεϊκού στοιχείου πού έμπεριέχεται σε κάθε άνθρωπο, δηλαδή ένός μέρους τής ίδιας τής Θεάς, ή όποια ταυτίζεται με τή δημιουργό τών πάντων, τή φύση¹⁶⁷.

Μουτζαχεντίν: Ό έν λόγω όρος χρησιμοποιείται μεταφορικά και με άρνητική σημασία, για να περιγράψει άτομα πού έχουν έπαναστατική διάθεση και δράση (λ.χ. «οί μουτζαχεντίν τής διανόησης»)¹⁶⁸.

Ό έν λόγω άραβικής προελεύσεως όρος (ένικός: *μουτζαχίντ*) κυριολεκτικά σημαίνει «αϋτόν πού άγωνίζεται στο μονοπάτι τού Θεού», όμως συχνά χρησιμοποιείται με τή μεταφορική σημασία του, δηλαδή αϋτού πού διεξάγει πόλεμο χάριν τού Ίσλάμ¹⁶⁹. Τά κινήματα τών Μουτζαχιντίν έχουν αναβιωτικό ή έθναπελευθερωτικό (άντιαποικιοκρατικό) χαρακτήρα, αναπτύχθηκαν σε ισλαμικές χώρες τής Άσίας, τής Μέσης Άνατολής και τής Άφρικής από τόν 18ο αί. Έως τήν έποχή μας και γνώρισαν μεγάλη διάδοση μετά από τὰ μέσα τής δεκαετίας τού '70¹⁷⁰. Η τελευταία χρονικά διάδοσή τους, όπως και τού κινήματος τών Ταλιμπάν

166. Ό.π., σ. 102.

167. Ό.π., σ. 105.

168. Χαράλαμπάκης, «μουτζαχεντίν», ό.π.

169. St. Cory, “mujahid (pl. mujahidin)”, στό: J. E. Campo (ed.), *Encyclopedia of Islam*, Infobase, New York 2009, στό: [PDF] *Encyclopedia of Islam*: Juan Campo: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive, σ. 498.

170. Ό.π., σσ. 498-499.

(βλ. παρακάτω), συμπίπτει με την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος των Δυτικών για τη θρησκεία και, όσον αφορά τον χριστιανισμό, τη «θεμελιώδη», μυστικιστική ή φουνταμενταλιστική μορφή του, γι' αυτό και η σπουδή τους εντάσσεται και στη μελέτη του νεοθρησκευτικού φαινομένου και θεωρείται ως ένα από τα ιστορικά στάδια του¹⁷¹.

Ο φουνταμενταλισμός, όταν ορίζεται ως «θρησκευτικά υποκινούμενη πολιτική δράση», έχει ως άφετηρία του τα τέλη της δεκαετίας του '70, που άρχισε να αναδύεται τόσο στον χριστιανικό (Η.Π.Α.), όσο και στον ισλαμικό κόσμο κι αργότερα και σε άλλες θρησκείες. Παρά την ποικιλία των μορφών του, ακόμη και μέσα στην ίδια θρησκεία, υπάρχουν ορισμένα ιδιώματά του που είναι συνήθως κοινά: η αντίδραση στην κοινωνική περιθωριοποίηση της θρησκείας, ή επιλογή ορισμένων παραδόσεων και ή περιβολή τους με απόλυτο, αδιαμφισβήτητο κύρος, ο χιλιασμός και ο μεσσιανισμός, ή χαρισματική και απολυταρχική ήγερση, ή αυστηρή επιλογή των μελών του, ή ακριβής οριοθέτησή του έναντι κάθε άλλου πολιτισμικού μεγέθους, ο ήθικος δυαλισμός και οι ήθικες απαιτήσεις. Σε κάθε περίπτωση, πάντοτε αποζητείται ή επιστροφή σε κάποια αυθεντική διδασκαλία και ή απομάκρυνση λανθασμένων, άρα ψευδών έρμηνειών της¹⁷².

Μία βασική θεολογική καινοτομία των Μουτζαχιντίν, επάνω στην οποία στήριξαν σημαντικό μέρος της δράσης τους, εισήχθη από μουσουλμάνους λόγιους περίπου στα μέσα του 20ού αιώνα και συνίσταται στην επανερμηνεία της έννοιας του ισλαμικού «ίεροῦ πολέμου» («τζιχάντ»). Κατ' αυτήν, ή τζιχάντ, δηλαδή ο πόλεμος ενάντια στους «απίστους» («καφίρ»), που αντιστέκονται στην έπιβολή του Ίσλάμ ή καταπιέζουν τους πιστούς του, πρέπει να επεκτείνεται και στους μουσουλμάνους ήγγέτες που δεν εφαρμόζουν όρθα τον ισλαμικό νόμο· συμπεριλαμβάνει δηλαδή στην έννοια των «άπιστων» και αυτούς. Γι' αυτό, πολλοί έπιφανείς μουσουλμάνοι (πολιτικοί, συγγραφείς, διανοούμενοι κ.λπ.) σε πολλές χώρες υπήρξαν στόχοι τους¹⁷³. Γνωστά και σχετικά παραδείγματα δράσης αυτού του κινήματος ήταν ή αντίσταση στη σοβιετική εισβολή στο Άφγανιστάν στη δεκαετία του '80, ή ένοπλη στήριξη της Ίρανικής Έπανάστασης τὸ 1978,

171. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμα...*, ὁ.π., σσ. 154-156.

172. H. A. Harris, "Fundamentalisms", στό: Partridge (ed.), ὁ.π., σσ. 409-414.

173. Cory, ὁ.π., σ. 498.

ή ενίσχυση τῶν ἰσλαμικῶν κινήματων στήν Τσετσενία καί τήν Παλαιστίνη, οἱ ἀπαγωγές καί οἱ δολοφονίες δυτικῶν σέ ἐμπόλεμες περιοχές (π.χ. Λίβανος, Ἰράκ) κ.ἄ.¹⁷⁴.

Συνωμότησε τὸ σύμπαν: Πρόκειται γιά φράση πού ἔχει μεταφορική ἔννοια καί ἀφορᾷ τοὺς παράγοντες, τίς καταστάσεις ἢ τὰ φαινόμενα πού συνέβαλαν στήν ἐπιτυχία ἢ τήν ἀποτυχία ἑνὸς σχεδίου πού ἔχει κάποιος θέσει (π.χ. «Συνωμότησε τὸ σύμπαν γιά νὰ πετύχεις αὐτὰ πού θέλεις»)¹⁷⁵.

Ἡ ἐν λόγῳ φράση ἔχει προέλευση τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο Ὁ Ἀλχημιστής, τοῦ Βραζιλιάνου συγγραφέα Πάουλο Κοέλιο (Paulo Coelho), τὸ ὁποῖο ἀποτέλεσε ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐπιτυχημένα ἔργα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ἀπὸ τὴν ἄποψη πωλήσεων¹⁷⁶. Σὲ αὐτό, στὸ ὁποῖο περιγράφεται ἡ πορεία πνευματικῆς ἀναζήτησης ἑνὸς νεαροῦ Ἰσπανοῦ βοσκοῦ¹⁷⁷, ἡ ἐν λόγῳ φράση («ὅταν ἐπιδιώξεις κάτι, ὅλο τὸ Σύμπαν συνωμοτεῖ γιά νὰ γίνῃ ὅπως ἐπιθυμεῖς») ἀπαντᾷ ἀρκετὲς φορὲς αὐτούσια καί ἀκόμη περισσότερες ὑπονοεῖται¹⁷⁸. Στὸ βιβλίο του ὁ Κοέλιο ἀναπαράγει τὴν τυπικὴ νεοθρησκευτικὴ ἀντίληψη ὅτι τὸ δημιουργικὸ θεῖο εἶναι τὸ σύμπαν καί ὅτι κάθε δημιούργημα του φέρει μέσα του ἕνα ἔστω ἀπειροελάχιστο μέρος τῆς θείας οὐσίας¹⁷⁹ (τῆς κατὰ τὸν Κοέλιο «Ψυχῆς τοῦ Κόσμου»). Ὅμοια προέλευση, ἀλλὰ πιὸ συγκεκριμένη ἔχει καί ἡ θεωρία του ὅτι, ἀπὸ τὴ στιγμή πού καθετὶ δημιουργεῖται, φέρει ἕναν «Προσωπικὸ μῦθο», δηλαδή ἕναν σκοπὸ πού πρέπει νὰ ἐπιτελέσει, καθὼς καί τὴν «ἀπόλυτη ἐπιθυμία» ἐκπλήρωσής του¹⁸⁰. Αὐτὴ εἶναι τῆς λεγόμενης «Θελημικῆς μαγείας» (“Thelemic magick”) τοῦ Ἄγγλου μάγου καί ἀποκρυφιστῆ Ἀλάιστερ Κρόουλυ (Aleister Crowley), ὁ ὁποῖος ἐξῆρε τὴ σημασία τῆς ἀνάπτυξης μιᾶς ἀπόλυτης θέλησης γιά τὴν ἐπίτευξη

174. Ὁ.π., σ. 499.

175. Χαράλαμπάκης, *Χρηστικὸ λεξικό...*, ὅ.π., σ. 1538· Παπαλεξανδρόπουλος, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὅ.π., σ. 15.

176. Σούκης, ὅ.π., σ. 241.

177. Paulo Coelho, Ὁ Ἀλχημιστής, μετάφρ. Μ. Χιδίρογλου-Φερρέρα, Ἰαγγ. Φιλλιπιάτος, ἐπιμ. Τζ. Σαράντη, ἐκδ. Νέα Σύννορα-Ἄ. Ἄ. Λιβάνη, Ἀθήνα 1996 (1988).

178. Σούκης, ὅ.π., σ. 242.

179. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμα...*, ὅ.π., σσ. 159, 174-175.

180. Σούκης, ὅ.π..

ώφελιμιστικῶν σκοπῶν, μέσω τῆς πραγματοποίησης μαγικῶν τελετῶν. Κατὰ τὸν Κρόουλυ, ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ μάγου πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τῆς «πραγματικῆς θέλησής» του, δηλαδή τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει ἐν δυνάμει, ὥστε νὰ τὸν καταστήσει ἐν ἐνεργείᾳ, στὸ πλαίσιο μιᾶς διαδικασίας πνευματοψυχικῆς ἐξέλιξης¹⁸¹. Τελικὰ κατὰ τὸν Κοέλιο, τὸ σύμπαν κινητοποιεῖ ὅλα τὰ μέρη του μὲ ἓναν τέτοιο τρόπο, δηλαδή συνειδητὰ, ἐφ' ὅσον ὅλα, ὅπως αὐτό, εἶναι ἔμφυχα καὶ προικισμένα μὲ λογική, ὥστε κάθε ἄνθρωπος ποὺ θὰ τὸ ἐπιθυμήσει πραγματικὰ νὰ ἐπιτελέσει τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖον ἔχει δημιουργηθεῖ¹⁸².

Ταλιμπάν (ταλιμπανισμός, ταλιμπανικός κ.τ.δ.): Πρόκειται γιὰ ὄρο ποὺ χρησιμοποιεῖται μεταφορικά, προκειμένου νὰ δηλώσει ἄτομο μὲ ἀκραῖες, συντηρητικὲς θέσεις, δογματικὸ καὶ μὲ ἐξ ἴσου ἀκραῖες πρακτικὲς, λαϊκὸ ἢ ἱερωμένο (π.χ. «οἱ ταλιμπάν τῆς ἐνημέρωσης», «ἐπιστημονικός / κομματικὸς ταλιμπανισμός», «προεκλογικοὶ ταλιμπανισμοί»). Ὁ ὄρος ἔγινε ἀρχικὰ γνωστὸς τὸ 1992 ἀπὸ τὰ ἀμερικανικὰ Μ.Μ.Ε. ὅσον ἀφορᾷ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία του καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα (2002) χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὰ ἴδια καὶ μεταφορικά¹⁸³.

Στὴ γλῶσσα πάστο, ποὺ τὴ χρησιμοποιεῖ ἡ κυρίαρχη ἐθνότητα τοῦ Ἀφγανιστάν, οἱ Παστούν, ἡ λέξη «ταλιμπάν» σημαίνει «μαθητές» καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ιδιότητα ἐνὸς μεγάλου μέρους τοῦ κινήματος τῶν Ταλιμπάν, δηλαδή μαθητὲς θρησκευτικῶν σχολείων («μαντρασά»)¹⁸⁴. Το κίνημα τῶν Ταλιμπάν, ὅπως τῶν Μουτζαχιντίν, ἔχει τὶς ἀπαρχές του στὴν ἴδια περίοδο ποὺ ἐμφανίσθηκε τὸ γενικώτερο φαινόμενο τῆς «στροφῆς» στὴ θρησκεία καὶ τῶν νέων τρόπων ἀντίληψής της¹⁸⁵. Αὐτὲς ἐντοπίζονται στὸ χρονικὸ διάστημα τῆς σοβιετικῆς κατοχῆς τοῦ Ἀφγανιστάν (1979-89) καὶ τοῦ ἐμφυλίου ἀνάμεσα σὲ ἀρχηγοὺς τῶν Μουτζαχιντίν, ὅταν οἱ Σοβιετικοὶ ἐγκατέλειψαν τὴ χώρα. Μέσα σὲ ἐκείνη τὴν περίοδο, ἰδρύθηκε πλῆθος θρησκευτικῶν σχολείων προκειμένου νὰ

181. Hanegraaf, ὁ.π., σ. 106.

182. Σούκης, ὁ.π., σσ. 242-3.

183. Χαραλαμπάκης, «ταλιμπάν», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «ταλιμπάν», ὁ.π., σ. 2006.

184. J. G. Melton, "Taliban (Pashto: "students"; also Taleban)", στό: Campo, ὁ.π., σσ. 657-658.

185. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμια...*, ὁ.π., σ. 154-6.

καλυφθῶν οἱ ἀνάγκες τῶν παιδιῶν τῶν ἑκατομμυρίων προσφύγων στὸ Πακιστάν, ὅπου οἱ περισσότεροι Ἀφγανοὶ εἶχαν καταφύγει. Σὲ αὐτὰ τὰ σχολεῖα, ποὺ λειτουργοῦσαν μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς Σαουδικῆς Ἀραβίας, διδασκόταν μία συντηρητικὴ μορφή τοῦ Ἰσλάμ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν «τζιχάντ» καὶ παρεχόταν στρατιωτικὴ ἐκπαίδευση¹⁸⁶. Μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση τοῦ Πακιστάν καὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ ἀφγανικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τὴ διαφθορὰ καὶ τὸν ἐμφύλιο μεταξὺ τῶν Μουτζαχιντίν καὶ θεωροῦσε τὴν ἐπικράτηση τῶν Ταλιμπάν ὡς μία ἀξιόπιστη ἐπιλογή γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς σταθεροῦ, ἰσλαμικοῦ κράτους, οἱ Ταλιμπάν κατάφεραν νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία μετὰ ἀπὸ δύο χρόνια ἐχθροπραξιῶν (1996)¹⁸⁷. Ἀπὸ τότε ἕως καὶ τὴν ἀμερικανικὴ εἰσβολὴ καὶ κατάλυση τοῦ κράτους τους, τοῦ Ἰσλαμικοῦ Ἐμιράτου τοῦ Ἀφγανιστάν, οἱ Ταλιμπάν ἐπέβαλαν ἓνα καθεστῶς δίωξης ἀντιφρονούντων καὶ μικρότερων ἔθνοτικῶν ομάδων, ὑποβάθμισης τῆς κοινωνικῆς θέσης τῶν γυναικῶν, ἀπαγόρευσης δυτικοῦ τύπου διασκέδασης καὶ κυκλοφορίας δυτικῶν καταναλωτικῶν προϊόντων (π.χ. τηλεοράσεων), καθῶς καὶ προαγωγῆς τῆς τζιχάντ, μέσω τῆς φιλοξενίας στρατοπέδων τῆς ὀργάνωσης ἀλ-Κάιντα κ.ἄ.¹⁸⁸.

4. Ὅροι καὶ φράσεις ποὺ προέρχονται γενικὰ ἀπὸ τὸ νεοθρησκευτικὸ κίνημα

Ὀλιστικά (ἐπίρρ.) – Ὀλιστικὴ κ.τ.ῶ. (ἐπίθ.): Πρόκειται γιὰ παράγωγα τῆς λέξης ὀλισμός (ἀγγλ. “holism”, 1926, γαλλ. «globalisme», 1923, «holisme», 1939). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπίρρημα, αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ ἐπίρρ. «συνολικά» (π.χ. «ἐξετάζω ὀλιστικά ἓνα θέμα»). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπίθετο, αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τῶν ἐπιθέτων «συνολικὴ», «σφαιρικὴ» κ.λπ., προκειμένου νὰ δηλώσει τὴ γενικὴ μελέτη ἐνὸς θέματος ἀντὶ τῆς μερικῆς (π.χ. «ὀλιστικὴ προσέγγιση τῆς μάθησης»)¹⁸⁹.

186. Melton, ὁ.π., σ. 658.

187. Ὁ.π.

188. Ὁ.π., σσ. 658-9.

189. Χαραλαμπίδης, «ὀλισμός», «ὀλιστικός», ὁ.π., σσ. 1152-3· Μπαμπινιώτης, ὁ.π., σ. 1475.

Παρ' ότι ο όλισμός, τόσο ως όρος όσο και ως θεωρία, γενικά ανάγεται στη φιλοσοφία¹⁹⁰, εν τούτοις αποτέλεσε τόσο για τις θετικές όσο και για τις ανθρωπιστικές επιστήμες και μάλιστα επί πολλές δεκαετίες, το κυρίαρχο επιστημονικό πλαίσιο, υπό την έννοια ότι αυτές προήγαγαν περισσότερο την έρευνα της δομής κάθε υπό εξέταση συστήματος, αντί των επί μέρους στοιχείων του. Όμως, παρ' ότι η επιστήμη φαίνεται ότι προετοίμασε το έδαφος για τη διάδοσή του ως έννοιας¹⁹¹, ή διάδοση των λεκτικών παραγώγων του μάλλον πρέπει να αποδοθεί σε δύο διακριτά μόν, αλληλεμπλεκόμενα δέ ρεύματα, που μάλιστα αναπτύχθηκαν ως αντίδραση σε εκείνην: το πρώτο είναι της όλιστικής ή εναλλακτικής ιατρικής, ή όποια άρχισε να αναδύεται στις Η.Π.Α. κατά τη δεκαετία του '60 και υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος υπάρχει ως όλότητα (πνευματική, ψυχική και σωματική) και ότι κάθε ασθένεια οφείλεται στη διατάραξη της άρμονικής λειτουργίας του συνόλου ανθρώπινου οργανισμού, έστω κι αν εκδηλώνεται τοπικά. Μάλιστα, οι άπαρχές κάθε ασθένειας πρέπει να αναζητηθούν στην πνευματοψυχική δυσλειτουργία του, γι' αυτό και η πρώτη μέριμνα πρέπει να είναι η άποκατάστασή της μέσω διάφορων μεθόδων (π.χ. «θετικής σκέψης», διαλογισμού). Κατά την ίδια θεωρία, ο άνθρωπος έχει εκ φύσεως την ικανότητα αυτοϊασης, που μπορεί να υποβοηθηθεί με διάφορες φυσικές μεθόδους, συχνά ανατολικής προελεύσεως (π.χ. βελονισμός, μασάζ, βοτανοθεραπεία, άρωματοθεραπεία)¹⁹². το δεύτερο ρεύμα, από το όποιο προήλθε ή διάδοση των παραγώγων του όρου όλισμός, είναι αυτό της οικολογίας, ή όποια σχεδόν από την αρχή της εμφάνισής της (δεκαετία του '80) διέκρινε την όμοιότητα των ιδεών της με το όλιστικό παράδειγμα και τόνισε την ανάγκη υιοθέτησής του, ως μεθόδου όρθης αντίληψης του περιβαλλοντικού προβλήματος, αλλά και επίλυσής του¹⁹³. Στην οικολογική έκφρασή του, ο όλισμός όρίζεται επίσης ως «Κοινωνική Οικολογία» και «Οικολογία του Βάθους». Κατ' αυτήν την έκδοχή του, το ανθρώπινο όν άποτελεί ένα μόνο από τα άπειρα, αλληλεξαρτώμενα μέρη του όργανικού συνόλου, που είναι ή

190. Χαραλαμπίακης. ό.π., σ. 1152· Μπαμπινιώτης, ό.π.

191. Lacroix, ό.π., σσ. 9-10, 55-6, 74, 103-7.

192. Campbell, ό.π., σσ. 110-117.

193. Σ. Σπρέτνακ-Φρ. Κάπρα, *Η πράσινη πολιτική. Μία παγκόσμια ύπόσχεση*, μετάφρ. Ντίνος Γαρουφαλιάς, έκδ. Ώρόρα, Άθήνα 1986, σσ. 23-24, 298-300.

φύση. Αυτό το οργανικό σύνολο βρίσκεται σε μία ισορροπη κατάσταση που εξασφαλίζει τη συνέχιση της ύπαρξης όλων των μερών του (ειδών). συνεπώς, ο άνθρωπος οφείλει να δρᾷ ἔτσι ὥστε να μὴ διαταράσσει αὐτὴν τὴν ἰσορροπία¹⁹⁴. Κατὰ τοὺς ὑποστηρικτὲς αὐτῆς τῆς θεωρίας, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ δρᾷ μὲ ἕναν ὀλιστικὸ τρόπο, ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ σύνολο τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ καὶ συνίσταται στὴν προαγωγή βιολογικῶν καλλιιεργειῶν καὶ ἐναλλακτικῶν πηγῶν παραγωγῆς ἐνέργειας, στὴν προαγωγή τῆς ἄμεσης δημοκρατίας καὶ τῆς κοινοτικῆς αὐτονομίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν φύλων καὶ τῶν ἐθνῶν κ.ἄ. Πρόκειται γιὰ τρόπο ὁ ὁποῖος εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἐπικρατεῖ ἕως σήμερα (δυϊστικός) καὶ ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς διάκρισης καὶ τῆς ἀξιολόγησής τῶν μερῶν τοῦ κόσμου σὲ περισσότερο ἢ λιγώτερο σημαντικὰ ἢ ἐπωφελῆ γιὰ τὴ διαρκῆ ἀνθρώπινη πρόοδο, ἔχει ὀδηγήσει στὴν κοινωνικοοικονομικὴ ἐξαθλίωση μεγάλων πληθυσμιακῶν ὁμάδων ἀνὰ τὸν κόσμο, στὴν περιβαλλοντικὴ καταστροφή, στὶς πολεμικὲς συγκρούσεις καὶ στὴν πυρηνικὴ ἀπειλή¹⁹⁵.

Ὅμως, παρ' ὅτι ἀμφότερα τὰ ρεύματα συνιστοῦν θεμελιώδη μέρη τοῦ νεοθηρησκευτικοῦ κινήματος¹⁹⁶, ὁ ὀλισμὸς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὰ, ἀποτελεῖ τὴν κύρια κοσμολογικὴ ἀντίληψη στὰ νέα θρησκευτικὰ κινήματα. Ἰπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ ὁποία ἔχει τὴν προέλευσή της στὶς ἀνατολικὲς θρησκείες ποὺ διαδόθηκαν στὸν δυτικὸ κόσμο κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1960, τὸ θεῖο δημιουργεῖ δι' ἀπορροῆς τοῦ τὸν κόσμο, τὸ σύμπαν, συνιστᾷ δηλαδὴ μία ἐπέκτασή του. Συνεπῶς ἀλληλοπεριχωροῦνται, ἀλληλεξαρτῶνται καὶ τελικὰ ἀποτελοῦν ἕνα ἐνιαῖο καὶ μοναδικὸ μέγεθος, ἕνα ὅλον, παρὰ τὶς ἀέναντες μεταβολὲς καὶ μορφές του¹⁹⁷.

Πνευματικότητα: Μὲ αὐτὸ τὸν λόγιο ὄρο περιγράφεται ἡ ὑπαρξὴ σὲ κάποιον ἢ σὲ κάτι στοιχείων σχετικῶν μὲ τὸ πνεῦμα, τὰ ὁποῖα δηλώνουν βαθὺ πνευματικὸ περιεχόμενο. Εἰδικώτερα ἐὰν ἀφορᾷ πρόσωπο, ὁ

194. Ὁ.π., σσ. 68-73.

195. Ὁ.π., σσ. 31-2..

196. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμια...*, ὁ.π., σσ. 156-157· Μπεκρινδάκης, ὁ.π., σσ. 169-70, 195.

197. Παπαλεξανδρόπουλος, «Ἡ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα», ὁ.π., σ. 21· ὁ ἴδιος, «Νέα Εποχὴ... Β' μέρος», ὁ.π., σσ. 41 κ.έ.: Μπεκρινδάκης, ὁ.π., σσ. 183-184.

ὄρος ἐκλαμβάνεται ὡς συνώνυμος μὲ τὸν ὄρο *θρησκευτικότητα* (π.χ. «ἡ ἐμφάνιση καὶ οἱ τρόποι τοῦ ἀπέπνεαν πνευματικότητα», «Ὁρθόδοξη πνευματικότητα»)¹⁹⁸.

Ἡ εὐρεία χρήση τοῦ ὄρου, ἡ νοηματοδότησή του καὶ ἡ λειτουργία του ὡς ὑποκατάστατου ἄλλων παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον διότι, ἐὰν θεωρήσουμε ὅτι ἀναφέρεται σὲ κάτι ποῦ ἔχει «βαθὺ πνευματικὸ περιεχόμενο», ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἄλλοι ὄροι, συναφεῖς μὲν, ποῦ ὅμως δὲν ἔχουν κάτι τέτοιο. Αὐτὴ ἡ συλλογιστικὴ ἔχει τὶς ἀπαρχές της στὴν ἰδιαίτερη διάδοση τοῦ ὄρου, ἀρχικὰ ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς θρησκείες στὴν δεκαετία τοῦ 1960, μὲσω τῶν ὁποίων ἐπέδρασε τόσο στὶς νέες θρησκείες, οἱ ὁποῖες ἐπίσης τὸν υἱοθέτησαν, ὅσο καὶ στὶς παραδοσιακὲς τῆς Δύσεως, τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ¹⁹⁹. Μία ἀπὸ τὶς κεντρικὲς νεοθρησκευτικὲς σημασίες του εἶναι ὅτι ἡ θρησκεία, ὡς προσπάθεια ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο, δὲν ἐπιτυγχάνει τὸν σκοπὸ της μὲσω τῆς τήρησης κάποιων τελετουργικῶν, ἡθῶν κι ἐθίμων ἢ ἀκόμη καὶ τῆς πίστεως σὲ δόγματα, διότι αὐτὰ ἔχουν δευτερεύουσα σημασία. Ἀντίθετα, ὁ σκοπὸς τῆς θρησκείας ἐπιτυγχάνεται μὲσω τῆς ἄμεσης ἐπαφῆς τοῦ πιστοῦ μὲ τὸ θεῖο, δηλαδὴ τῆς μυστικιστικῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία εἶναι ἐφικτὴ λόγῳ τῆς «ἀνοικτότητας» τοῦ ἀνθρώπινου ἐσωτερικοῦ βάθους πρὸς αὐτό²⁰⁰.

Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν «ἀνοικτότητα» τοῦ ἀνθρώπινου ψυχικοῦ βάθους στὸ θεῖο προέρχεται ἀπὸ τὴν τυπικὴ ἰνδουιστικὴ ἀντίληψη ὅτι τὸ θεῖο (Μπράχμαν) εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος ποῦ τὸ δημιουργεῖ δι' ἀπορροῆς του, κι ἔτσι κάθε μέρος τοῦ κόσμου περιέχει ἓνα μέρος ἀπὸ τὴ θεία οὐσία. Τὸ μέρος τοῦ Μπράχμαν ποῦ ἐμπεριέχεται σὲ κάθε ἄνθρωπο κι ἐκφράζει τὴν φυσικὴ συγγενεία του μὲ αὐτὸ ὀνομάζεται «Ἄτμαν» καὶ ὑπάρχει σὲ τέτοια μορφή ποῦ ὑπὸ φυσιολογικὲς συνθῆκες δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ, ἀφοῦ ἐντοπίζεται

198. Χαραλαμπίδης, «πνευματικότητα», ὁ.π.: Μπαμπινιώτης, «πνευματικότητα», ὁ.π., σ. 1674.

199. Παπαλεξανδρόπουλος, *Δοκίμια...*, ὁ.π., σσ. 146-147, 153-156, 159.

200. Ὁ.π., σσ. 157-160. Τὴν ἴδια προέλευση ἔχει καὶ ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἴση ἀξία τῶν θρησκειῶν μεταξύ τους, ποῦ ἐκφράζεται μὲ φράσεις ὅπως: «ὅλες οἱ θρησκείες λένε τὸ ἴδιο», ἡ ὁποία προκύπτει ἀπὸ τὸ ὅτι, ἐφ' ὅσον ὅλες οἱ θρησκείες ἔχουν ὡς οὐσία τους τὸν μυστικισμό, συμπίπτουν σὲ αὐτό. Μπεκριδάκης, ὁ.π. σσ. 183-184.

στο βάθος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς ἢ ἀπλῶς ὑπεράνω αὐτῆς. Ὅμως, μέσῳ τῆς ὀρθῆς (θρησκευτικῆς) γνώσης καὶ πράξης, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ, νὰ κατανοήσῃ δηλαδὴ τὴν ἀληθινή, θεϊκὴ φύση τοῦ ἑαυτοῦ του κι ἔτσι νὰ ἐπιτύχει τὴ σωτηρία του²⁰¹.

Στὴν Ὀρθόδοξη παράδοση, ἡ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴς θρησκευτικὴς ἀντιλήψεις ἔννοια τῆς πνευματικότητος εἶχε ἐκφρασθεῖ ἤδη στὴ δεκαετία τοῦ 1990 μὲ τὴν πρόκριση τοῦ μυστικισμοῦ, ὡς ἄμεσης (χρονικὰ) ἐπαφῆς μὲ τὸ θεῖο, ἔναντι τῆς ἐσχατολογίας, δηλαδὴ τῆς θεώρησης τοῦ βιώματος τῆς μυστηριακῆς ζωῆς ὡς πρόγευσης τῆς τελικῆς μετοχῆς τοῦ πιστοῦ στὴν ἀνακαινισμένη ἐν Χριστῷ ζωὴ στὸν μέλλοντα αἰῶνα²⁰².

Συμπεράσματα

Ἦδη παραπάνω κάναμε μία πρώτη κατάταξη τῶν περίπου 25 ὄρων καὶ φράσεων τοῦ ὕλικου ποὺ συγκεντρώσαμε, μὲ βάση τὴ νεοθρησκευτικὴ προέλευσή τους. Ἐδῶ κατηγοριοποιοῦνται μὲ βάση τὸ ἂν τὸ νέο περιεχόμενό τους εἶναι θρησκευτικὸ ἢ μὴ, δηλαδὴ ἂν αὐτὸ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ διάχυτου νεοθρησκευτικοῦ φαινομένου ἢ ὄχι, μὲ ἐνδεχόμενη δημιουργία ἐπιπλέον κατηγοριῶν ποὺ περιλαμβάνουν ἢ ὑπερβαίνουν τὶς δύο προηγούμενες.

Ἡ πρώτη κατηγορία ποὺ διακρίναμε, ἡ ὁποία εἶναι αὐτὴ ποὺ περιέχει τὰ περισσότερα γλωσσικὰ στοιχεῖα, εἶναι αὐτὴ τῶν ἐκκοσμικευμένων μορφῶν τους, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνονται τὰ «ἄβαταρ», «ἀλχημεία», «γκουρού», «νέα ἐποχή», «ἡ Θεὰ ποὺ κρύβεται μέσα σου» κι οἱ λέξεις καὶ φράσεις ποὺ ἀφοροῦν τῇ «μετενσάρκωση». Ἐπίσης, στὴν ἴδια κατηγορία συμπεριλάβαμε τὰ: «μασονία», «τρίτο μάτι», «ὀλιστικά», καὶ

201. Παλεξανδρόπουλος, ὁ.π., σσ. 159· Μιχαηλίδης, Ἰνδουισμός..., ὁ.π., σσ. 304-305, 323-324, 326-327· ὁ ἴδιος, «Ἄτμαν», στί: Μπέζος (ἐπιμ.), ὁ.π., σ. 82. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἀπαντᾷ καὶ στὸν Μαχαγιάννα Βουδισμό, ὅπου τὸ ἀντίστοιχο θεϊκὸ στοιχεῖο ποὺ ἔχει προέλθει ἀπὸ τὸ ἀπρόσωπο ἀπόλυτο κι ἐγκατοικεῖ σὲ κάθε ἄνθρωπο καὶ μέρος τοῦ κόσμου λέγεται «βουδικὴ φύση» (βλ. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος, Βουδισμός..., ὁ.π., σσ. 121-122.

202. Ὁ.π., σσ. 160-162. Αὐτὴ ἡ μετατροπὴ ἔχει περιγραφεῖ ὡς ὑποκατάσταση τῆς θεολογίας μὲ τὴ «θεωσιολογία». Μπεκριδάκης, ὁ.π., σ. 186.

«θετική σκέψη». Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση, οἱ ὅροι καὶ οἱ φράσεις ἔχουν ἕξ ὀλοκλήρου ἀπωλέσει τὸ νεοθρησκευτικὸ νόημά τους καὶ τρέπονται σὲ ἐργαλεία μιᾶς πλειάδας εἰδῶν τοῦ κοσμικοῦ λόγου καὶ πῶς συγκριμένα τοῦ πολιτικοῦ (π.χ. «νέα ἐποχή»), τοῦ δημοσιογραφικοῦ (π.χ. «τρίτο μάτι», «μασονία», «γκουρού»), τοῦ διαφημιστικοῦ (π.χ. «ἡ Θεὰ πὺ κρύβεις μέσα σου»), καθὼς καὶ αὐτοῦ πὺ ἀφορᾷ τὶς ψηφιακὲς τεχνολογίες («ἄβαταρ»). Κάτι πὺ ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ εἶναι τὸ ὅτι ἡ πλειονότητα αὐτῶν τῶν στοιχείων χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς χρῆστες τῶν περισσότερων ἀπὸ τὶς παραπάνω ὑποκατηγορίες, ἐνῶ ἐλάχιστα ἀπὸ αὐτὰ ἀπαντοῦν μόνο σὲ μία, ἔχουν δηλαδὴ ἀποκλειστικὰ μία μόνο χρῆση («ἄβαταρ», «ἡ Θεὰ πὺ κρύβεται μέσα σου»).

Ἡ δευτέρη κατηγορία πὺ διακρίναμε εἶναι αὐτὴ τῶν διάχυτων νεοθρησκευτικῶν στοιχείων, πὺ περιλαμβάνουν ἐκεῖνα πὺ ἔχουν μὲν ἀπωλέσει τὸ νεοθρησκευτικὸ περιεχόμενό τους, ὅμως ἔχουν ἀποκτήσει ἕνα ἄλλο θρησκευτικὸ. Πρόκειται γιὰ τὶς λέξεις «Βούδας», «βουντού», «κάρμα», «πνευματικότητα» καὶ τὴν ἔκφραση «ἀνώτερη δύναμη». Σὲ αὐτὰ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, παρ' ὅτι μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὁ ὅρος «Βούδας» δὲν πρέπει νὰ συγκαταλεχθεῖ, ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ, ἐν τούτοις νομίζουμε ὅτι, τόσο ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται μία μᾶλλον αὐτονόητη στὸν κάθε χρῆστη λατρευτικὴ εἰκόνα γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ μεταφορά, ὅσο καὶ ἐπειδὴ εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ μεταφορὰ βασίζεται σὲ ἕνα πρόσωπο πὺ εἶναι αὐτονόητος ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρας του, αὐτὴ ἡ κατηγοροποίηση εἶναι δόκιμη. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα, ἄλλα ἀφοροῦν περιθωριακὰ μὲν, παραδοσιακὰ δὲ φαινόμενα (ἡ λέξη «βουντού», πὺ ὑποκαθιστᾷ τὴ λέξη «μαγεία»), ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἀφοροῦν γενικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸ θεῖο.

Ἡ τρίτη καὶ μικρότερη κατηγορία ὄρων πὺ ἐντοπίσαμε εἶναι αὐτοὶ πὺ ἀνήκουν καὶ στίς δύο προηγούμενες, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι χρησιμοποιοῦνται σὲ ὅλες τὶς παραπάνω περιπτώσεις, σὲ κοσμικὴ καὶ θρησκευτικὴ μορφή. Σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκει ὁ ὅρος «ταλιμπάν», πὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ περιγράψει κάθε εἶδους φανατικὸ καὶ στὴ θρησκευτικὴ (χριστιανικὴ) ἐκδοχὴ του ὑποδηλώνει τὸν μισαλλόδοξο καὶ θρησκόληπτο.

Τέλος, μία τέταρτη κατηγορία εἶναι ἐκείνων τῶν στοιχείων πὺ παρουσιάζονται ὡς ὀριακὰ φαινόμενα. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ λέξεις

καὶ φράσεις, ποὺ περιγράφουν κοσμικὲς καταστάσεις μὲν, ποὺ ὅμως ἐγγίζουσι τὴν ὑπέρβασή τους, αὐτὴ δηλαδὴ τοῦ συνήθους καὶ δεδομένου. Πρόκειται γιὰ τὶς λέξεις «αὔρα», «ἐνέργεια», «ζέν», «μέντιουμ», «νιρβάνα», καθὼς καὶ τὶς φράσεις «ἔχει ἄστρο» κ.τ.ῶ. καὶ «συνωμότησε τὸ σύμπαν». Ἀπὸ αὐτές, ἄλλες παραπέμπουν στὸν λίγο ἢ πολὺ ὑπερβατικῆς φύσεως παράγοντα τύχη («ἔχει ἄστρο», «συνωμότησε τὸ σύμπαν»), ἄλλες στὴν ὑπὸ φυσιολογικὲς συνθήκες ἀδύνατη δυνατότητα πρόβλεψης τοῦ μέλλοντος («μέντιουμ»), ἄλλες σὲ μία ἀσυνήθιστη, σχεδὸν ἐξωκοσμικὴ κατάσταση ἡρεμίας («νιρβάνα», «ζέν») καὶ ἄλλες σὲ μία ἱκανότητα διαίσθησης ποὺ ἀφορᾷ στὸ ἂν ἢ ἐπαφὴ μὲ κάποιον ἢ κάτι μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ὠφέλιμη ἢ ὄχι («αὔρα», «ἐνέργεια»).

Ἀπὸ ὅλα τα παραπάνω, ἐπιβεβαιώνεται ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴ θρησκευτικὴ γλῶσσα γενικᾶ: ὅτι δηλαδὴ καὶ ἡ νεοθρησκευτικὴ γλῶσσα, ὅπως ἡ παραδοσιακὴ θρησκευτικὴ, παρουσιάζει μία ἀξιοθαύμαστη διεισδυτικὴ ἱκανότητα στὸν δημῶδη μὴ θρησκευτικὸ λόγο, τὸν ὅποιο μεταβάλλει, ἐνῶ μεταβάλλεται κι ἡ ἴδια, εἴτε σὲ ἄλλες θρησκευτικὲς μορφές, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν τὴν ἔκφραση τῆς διάχυτης νέας θρησκευτικότητος, εἴτε σὲ μὴ θρησκευτικὲς, εἴτε σὲ μορφές ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τους.

SUMMARY

From the diffused new religious speech, to the secularized:
the re-meaning of new religious terms
in contemporary Greek language

By Panagiotis Malachias, *PhD cand.*
National and Kapodistrian University of Athens

In our article, we examine the figurative content acquired by 25 new religious terms and phrases we detected, after their diffusion in Modern Greek language, religious or not. At the same time, we present their new religious meanings along with some elementary data on the emergence of their sources, that is the New Religious Movements in Greece.

We have detected four ways through which re-meaning of the above-mentioned words and phrases is accomplished and which may be seen as corresponding to four categories. The first one is the secular (an example could be the word “avatar” as an informatics term). A second one is that which responds to the theory about “Diffused New Religiosity”, i.e. the broad diffusion of new religions in various facets of contemporary civilization. In this case, there is no entire change of their content, since a part of their religious character remains, even if it is minimal. In the linguistic field, two examples are the words “karma” as fate and “voodoo” as magic. A third way is that which combines the first and the second ones. Finally, the fourth one is that which can be determined as a borderline phenomenon, i.e., that which describes something secular, but keeping its transcendental meaning (e.g., “nirvana” as an inner world, but simultaneously transcendental situation).

In conclusion, it is confirmed that the new religious language maintains the same properties with almost every traditional religious one, i.e. the large diffusion and the great adaption to secular needs, even if this means changing or losing its content.